ASEAD 13. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER SEMPOZYUMU

EJSER 13th INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON SOCIAL SCIENCES

25-27 Mayıs / May 2024, Bern-İSVİÇRE / Bern-SWITZERLAND

BİLDİRİLER KİTABI
PROCEEDINGS BOOK

Azerbaijan National Academyof Sciences, Shymkent University, Tashkent State Technical University Named After Islam Karimov, and Eurasian Journal Of Social And Economic Research

astana
yayınları

AVRASYA SOSYAL VE EKONOMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (ASEAD)
EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL AND ECONOMIC RESEARCH (EJSER)

ASEAD 13. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER SEMPOZYUMU

EJSER 13th INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON SOCIAL SCIENCES

25-27 Mayıs / May 2024, Bern-İSVİÇRE / Bern-SWITZERLAND

ISBN: 978-625-6501-88-1

Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı:

Prof. Dr. İsa Ekberoglu HABIBBEYLI
Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbaijan
Prof. Dr. Seytkulov N. A.
Shymkent University, Kazakhistan
Prof. Dr. S. M. TURABDJANOV
Tashkent State Technical University Named After Islam Karimov, Ozbekistan
Prof. Dr. Ongarkul KOBLANOVA
Shymkent University, Kazakhistan
Doç. Dr. İrfan TÜRKOĞLU
ASEAD, Türkiye

Editörler:

Prof. Dr. Ongarkul KOBLANOVA
Shymkent University, Kazakhstan

Dr. Sevil PİRİYEVA KARAMAN
Ankara Üniversitesi, Türkiye

Toplam Bildiri Sayısı: 235
Türkiye'den Katılan Bildiri Sayısı: 103
Diğer Ülkelerden Katılan Bildiri Sayısı: 132
Katılım Sağlayan Ülkeler: Türkiye, ABD, Afganistan, Avusturya, Azerbaycan, Cezayir, Etiyopya, Irak, İran, İtalya, Kazakistan, Kosova, Lübnan, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Rusya, Senegal, Suriye

Bu kitap sempozyumda sunulmuş olan bildirilerin Tam Metinlerini kapsar. Yazıların yasal ve etik sorumluluğu yazarına aittir. Kaynak göstermek kaydıyla alıntı yapılabilir.

03 Temmuz 2024
ANKARA

27 Haziran 2018'de yayımlanan Akademik Teşvik Yönetmeliği Madde 7/9 da belirtildiği üzere "(9) (Değişik: RG-17/1/2020-31011-CK-2043/3 md.) Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır". Bu kapsamda 25-27 Mayıs 2024 tarihlerinde Çimkent Üniversitesi ve Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi'nin ortak düzenlediği ASEAD 13. Sosyal Bilimler Sempozyumu Akademik Yükselme ve Teşvik Ödeneği kriterini sağlamaktadır.

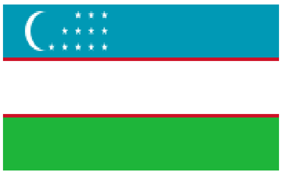

ABD

IRAK

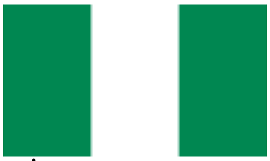
NİJERYA

AFGANİSTAN

İRAN

PAKİSTAN

AVUSTURYA

İTALYA

RUSYA

CEZAYİR

KOSOVA

SENEGAL

ETİYOPYA

LÜBNAN

SURİYE

LEYLA ALİYEVA'NIN ŞİİRİNDE SANATSAL İMAJLAR

Prof. Dr. Salida SHARİFOVA
İnstitute of Literature named after Nizami Ganjavi
of Azerbaijan National Academy of Sciences
ORCID: 0000 0001 8788 6366
ssharifova@rambler.ru

ÖZET

Leyla Aliyeva'nın şiirsel eseri, imaj çeşitliliğiyle dikkat çekiyor. Şairin yarattığı imajlar geniş ve sınırlı anlamda kendini gösteriyor. Leyla Aliyeva, çeşitli olgulara, doğal işaretlere, nesnelere vb. olan bağlılığını geniş anlamda sunduğu imajlarla yansıtıyor. Leyla Aliyeva şiirlerindeki imajları kişiselleştirme ve genelleme yoluyla oluşturuyor. Şair, yarattığı imajların bireysel özelliklerini de açıklıyor. Leyla Aliyeva'nın şiirsel yapıtlarındaki genelleştirilmiş imajlar ilgi çekicidir.

Leyla Aliyeva'nın şiirsel eserinde yerli, yakın ve sevilen insan imajını yaratmak öncü bir çizgi haline gelir. Şair sadece kendine özgü insanların imajını yaratmakla kalmıyor, aynı zamanda portresini de canlandırıyor.

Leyla Aliyeva şiirsel yaratıcılığının ana ve öncü figürü olarak düşündüklerini, duyduklarını ve yaşadıklarını yazıyor. Leyla Aliyeva'nın şiirsel eserinde yazar beni açıkça sunuyor. Leyla Aliyeva'nın "ben"i çelişkilerle dolu bir "ben" olarak sunuluyor. Hatta yazar, anlaşılmaz durumlara düştüğü anları "ben"iyle şiirsel bir dille sunmaktadır.

Leyla Aliyeva'nın lirik kahramanları, kendi acılarını ve sarsıntılarını çevrelerindeki insanlardan saklamaya çalıştıkları için dikkat çekiyor.

Leyla Aliyeva, dertleriyle baş başa kalan yalnız bir kadının duygularını ve heyecanını yansıtabiliyor. Onun kadınları hem annedir, hem toplumdan izole edilmiş kadınlardır, hem de toplumda kendini yalnız hisseden kadınlardır vs.

Leyla Aliyeva şiirlerinde sıklıkla bebek imajına başvurur. Bu bebek görselinde anne ve babası tarafindan terk edilen bebekler, anne ve babasını savaşta kaybeden çocuklar, vatanı için canını feda eden şehit çocukları, düşman tarafindan öldürülen masum bebekler ve diğer bebekler yer alıyor. Leyla Aliyeva'nın çizdiği bebek resmine dikkat edilirse durumlarını göz ardı etmedikleri yansıtılıyor.

Leyla Aliyeva şiirlerinde Anavatan için canını feda eden ve vermeye hazır bir Azerbaycan askerinin muhteşem imajını yaratmıştır.

Anahtar Kelimeler: Leyla Aliyeva, Şair, Şiir, Sanatsal imaj, Şiirsel yaratıcılık.

LEYLA ƏLİYEVA POEZİYASINDA BƏDİİ OBRAZLAR

Prof. Dr. Salidə ŞƏRİFOVA

XÜLASƏ

Leyla Əliyevanın poetik yaradıcılığında obrazlar müxtəlifliyi ilə diqqəti cəlb edir. Şairin yaratdığı obrazlar geniş və məhdud mənada özünü göstərir. Leyla Əliyeva geniş mənada təqdim etdiyi obrazlar vasitəsilə müxtəlif faktlara, təbiət lövhələrinə, əşyalara və s. bağlı olmasını əks etdirir. Leyla Əliyeva şeirlərindəki obrazları fərdiləşdirmə və ümumiləşdirmə yolu ilə yaradır. Şair yaratdığı obrazların fərdi xüsusiyyətlərini də açıqlayır. Leyla Əliyevanın poetik yaradıcılığında ümumiləşdirilmiş obrazlar maraq kəsb edir.

Leyla Əliyevanın poetik yaradıcılığında ona doğma, yaxın və sevdiyi insanların obrazını yaratması aparıcı bir xəttə çevrilir. Şair yalnız ona doğma olan insanların obrazını yaratmır, həm də portretini canlandırır.

Leyla Əliyeva poetik yaradıcılığının əsas və aparıcı siması olaraq düşündüklərini, duyduqlarını, yaşadıqlarını qələmə alır. Leyla Əliyeva poetik yaradıcılığında müəllif məni açıq aydın şəkildə təqdim edir. Leyla Əliyevanın "mən"i ziddiyyətlərlə dolu bir "mən" kimi təqdim edilir. Hətta müəllif öz "mən"i ilə anlaşılmaz vəziyyətlərdə olduğu məqamların olmasını da poetik dillə təqdim edir.

Leyla Əliyevanın lirik qəhrəmanları özlərinə məxsus olan iztirab və sarsıntıları onları əhatə edən insanlardan pünhan saxlamağa cəhd etmələri ilə diqqəti cəlb edir.

Leyla Əliyeva dərdləri ilə başa-başa qalan tənha qadının hiss və həyəcanlarını əks etdirə bilir. Onun qadınları həm anadır, həm ictimaiyyətdən təcrid olunmuş qadındır, həm də cəmiyyətdə özünü tənha hiss edən qadındır və s.

Leyla Əliyeva poetik yaradıcılığında körpə obrazına tez-tez müraciət edir. Bu körpə obrazı valideynləri tərəfindən atılmış körpələri, valideynlərini müharibədə itirmiş uşaqları, vətən uğrunda canını qurban vermiş şəhidlərin övladlarını, düşmən tərəfindən qətlə yetirilmiş günahsız körpələri və digər körpə uşaqları əhatə edir. Leyla Əliyevanın qələmə aldığı körpə obrazına diqqət yetirdikdə, onların düşdükləri durumlara etinasız qalmaması əksini tapır.

Leyla Əliyeva şeirlərində Vətən uğrunda canını qurban verən və verməyə hazır olan Azərbaycan əsgərinin möhtəşəm obrazını yaratmışdır.

Açar sözlər: Leyla Əliyeva, Şair, Şeir, Bədii obraz, Poetik yaradıcılığı

GİRİŞ

Leyla Əliyevanın poetik yaradıcılığında obrazlar rəngarəngliyi və müxtəlifliyi ilə diqqəti cəlb edir. Adil Cəmilin vurğuladığı kimi Leyla Əliyeva yaradıcılığında "minilliklərdən süzülüb gələn poetik söz yeni dövrün yeni biçimində öz təravətini saxlamaq əzmindədir" (Cəmil, 2020).

Leyla Əliyeva tərənnüm etdiyi həyat hadisələrini obrazlar vasitəsilə təqdim edir. Şairin yaratdığı obrazlar geniş və məhdud mənada özünü göstərir. Leyla Əliyeva geniş mənada təqdim etdiyi obrazlar vasitəsilə müxtəlif faktlara, təbiət lövhələrinə, əşyalara və s. bağlı olmasını əks etdirir. Leyla Əliyeva şeirlərindəki obrazları fərdiləşdirmə və ümumiləşdirmə yolu ilə yaradır. Şair yaratdığı obrazların fərdi xüsusiyyətlərini də açıqlayır. Məsələn, şairin yaratdığı obrazlardan olan

iki yaşlı, günahsız qətlə yetirilmiş Zəhranın məsum obrazı maraq doğurur. "Leyla Əliyevanın "Zəhranın xatirəsinə..." adlandırılan şeirdə də vaxtsız dünyasını dəyişmiş məsum körpə Zəhranın obrazı canlandırılır. Müəllif günahsız körpənin faciəsini xalqın faciəsinə çevrilməsini də qabardır:

İndi bütün ölkə yas tutub sənə…
Həyat yollarında addım atmamış
Uçdun mələk kimi uca göylərə!" (Şərifova, 2022, 156).

Zəhranı mələklə müqayisə edən Leyla Əliyeva körpənin faciəli aqibətini canlandıran obrazını da təqdim edir:

İki yaşlı qızın nəymiş günahı
– Aparıb soyuq bir qəbrə qoydular!
Dağları, düzləri sevirdin yəqin,
Qaçırdın otluqda ayağı yalın…

Qeyd etməliyik ki, "Leyla Əliyevanın erməni təxribatı nəticəsində dünyasını dəyişmiş 2 yaşlı Zəhra Quliyevaya həsr etdiyi şeir əsasında qısametrajlı film hazırlanıb" ("Pray for Zahra"). "Zəhra üçün dua et" adlanan qısametrajlı filmin rejissoru Sahib Qurbanov, "Pray for Zahra" adlanan layihənin rəhbəri Sadiq Qurbanzadədir. Qısametrajlı filmdə Xalq artisti Həmidə Ömərova, əməkdar artistlər Cabir İmanov, Vəfa Zeynalova, aktyorlar Elnur Kərimov, Fərda Xudaverdiyev, idmançılardan İlham Zəkiyev, Eduard Məmmədov, müğənnilərdən əməkdar artist Ədalət Şükürov, Samira Allahverdi, rəqqasə Oksana Rəsulova və fotoqraf Orxan Aslanov yer almışdılar. "Zəhranın xatirəsinə..." şeirinin qısametrajlı filmə çevrilməsi həm mövzunun aktuallığını, həm də Zəhranın simasında Qarabağ savaşında günahsız yerə qətlə yetirilmiş nakam körpələrin ümumiləşdirilmiş obrazı kimi yaddaşlara həkk olunmasını əks etdirir. Leyla Əliyeva Zəhranın simasında Qarabağ döyüşlərində qurbana çevrilmiş günahsız körpələrin ümumiləşdirilmiş obrazını yaradır.

Leyla Əliyevanın poetik yaradıcılığında ümumiləşdirilmiş obrazlar maraq kəsb edir. Leyla Əliyeva müharibə vaxtı oğlunu itirmiş ananın obrazını yaratmaqla, bir ananın simasında vətən uğrunda övladlarını itirmiş anaların obrazını yaradır. Müəllifin "Müharibə" şeirini mütaliə etdikdə, bunu açıq-aydın şəkildə görürsən. Müəllif oğlunu döyüş meydanına yollamış, Vətən uğrunda övladını qurban vermiş ana obrazını ümumiləşdirilmiş şəhid analarının obrazı kimi təqdim edir:

Analar ovcunda ürəyin sıxıb,
Oğlum haradadır deyib, ah çəkər!
Axı hələ dünən o bir körpəydi
Artıq o da yoxdur! Ah! Müharibə!

Şeirdə maraqlı məqamlardan biri, Leyla Əliyeva tərəfindən həyat həqiqətlərinin real şəkildə təsvir edilməsidir. Leyla Əliyeva şeirdə atası Vətən uğrunda şəhid olmuş övladın ata gəlişini artıq gözləməməsini bədii sənət güzgüsündə işıqlandırır. Şeirdə bu epizodun təsviri qəlbləri dağlasa da, inkaredilməz həyat həqiqətləridir:

Düşməni susdurmaq çox uzun çəkməz
Vətəni uğrunda əsgər can verər!
Bircə körpə oğlan səbrin dəfn edib
Atanın gəlişin artıq gözləməz.

Leyla Əliyevanın duyğu yüklü misraları gizli məqamlara aydınlıq gətirir. Şair şeirlərində ağrılarımızı, bu bəlaları doğuran səbəbləri qələmə aldığı obrazların dili ilə açıqlayır. Şair "Vətəni uğrunda əsgər can verər!" sətri ilə bir daha isbat edir ki, torpaq uğrunda savaşan varsa Vətəndir! Vətən üçün də canını qurban verən və verməyə hazır olan vətən övladlarının olmasını göstərir.

1. LEYLA ƏLİYEVA POEZİYASINDA DOĞMA İNSANLARIN BƏDİİ OBRAZLARI

Leyla Əliyevanın poetik yaradıcılığında ona doğma,yaxın və sevdiyi insanların obrazını yaratması aparıcı bir xəttə çevrilir. Şair yalnız ona doğma olan insanların obrazını yaratmır, həm də portretini canlandırır. Şairin babaları Heydər Əliyevə və Arif Paşayevə həsr etdiyi poetik nümunələrdə yalnız tarixi şəxsiyyətlərin bədii obrazlarını deyil, həm də bədii portretlərini yaratmasının şahidi oluruq. Leyla Əliyevanın "Elegiya"sında babası Heydər Əliyevin məğrur yerişini "Məğrur yerişinlə qoşa dönəydin" misrasında bədii dillə göz önündə canlandırır:

Ulduzlara uçan quşa dönəydim,
Ay da yollarıma nur ələyəydi.
Məğrur yerişinlə qoşa dönəydin,
Sənə Yer üzündə yer eləyəydim.

Leyla Əliyeva "Çox müdrik bir insandır mənim bu Arif babam" poetik nümunəsində isə babası, akademik Arif Paşayevin bədii portretini yaradır:

Çox müdrik bir insandır mənim bu Arif babam,
Ruhundan uzaqdadır həm əsatir, həm də mif,
Yaşayır arzularla, daim qəlbi cavandır,
O, işıqlı şəxsiyyət – qəlbi təmiz insandır.

Şairin təqdim etidyi nümunədə biz akademik Arif Paşayevin müdrik, təmiz qəlbli bir insan olmasının poetik dillə təqdim edilməsinin şahidi oluruq.

Leyla Əliyeva atasına həsr etdiyi şeirdə yalnız öz atasının deyil, həm də xalqın sevimlisi olan Ali Baş Komandan İlham Əliyevin obrazını yaradır. Qısa, lakonik fikirlərlə atasının sevimli ata, ləyaqətli insan, məsuliyyət daşıyan tarixi şəxsiyyət olmasını oxucusuna təqdim edir:

Dünyanın ən yaxşı atasısan sən,
Səninlə bəxtiyar və xoşbəxtəm mən.
O saf sevgin də dünyadan böyük…
İşıq və mərhəmətdir çiynindəki yük!

Şairin milli poetik ahəngə köklənən şeirində yalnız atasına olan sevgi açıqlanmır, Ali Baş Komandanın xalq qarşısında daşıdığı məsuliyyətə də işıq salınır. Müəllif poetik nümunədə atasını tərənnüm etməklə bərabər, ona məxsus keyfiyyətləri də açıqlayır:

Səndə sadəlik var, səndədir qüvvət,
Özüm də buna çaşıram əlbət!
Hər dəfə səninlə salamlaşarkən
Tanrıma üz tutur, mən şükr edirəm!

Leyla Əliyeva "dünyanın ən yaxşı atasısan sən" deyərək, özünün hiss və həyəcanlarını da poetik dillə ifadə edir:

Dünyanın ən yaxşı atasısan sən,
Səninlə bəxtiyar və xoşbəxtəm mən.
Səni çox sevirəm, bu həqiqətdir,
Həqiqət hər zaman qalib gələndir!

Leyla Əliyeva söz və canlı mənanın dialektik vəhdətinə əsaslanaraq, hisslərini poetik şəkildə təqdim edir. Şair yalnız bir övlad kimi deyil, bir Azərbaycan vətəndaşı kimi Vətən qarşısında xidməti olan insanların tarix boyu yaşayacaqlarının əminliyini ifadə etməsi reallığın əksidir:

Dünyanın ən əla insanısan sən,
Həm yaxşı, həm də ki, bil, dəyərlisən!
Həyata geniş baxıb, tanıyaq insanları…
Yuz il belə keçsə də, bir əsrdən savayı!

Leyla Əliyeva digər bir şeirində atasına olan sevgisini əks etdirməsi ilə yanaşı, onun portretini yaratmağa nail olur. Məsələn, şeirin orijinalındakı varianta diqqət yetirək:

В один холодный зимний день
На свет родился мальчик
С глубокими как океан глазами,
В один прекрасный зимний день

Müəllif tərənnüm etdiyi lirik qəhrəmanın qış fəslində anadan olmasına toxunur. Məlumdur ki, Ali Baş Komandan İlham Əliyev 24 dekabr 1961-ci ildə dünyaya göz açıb. Şair bu məqamı məhz belə təqdim edir:

Bir soyuq qış günündə
Dünyaya oğlan uşağı gəldi
Okean kimi dərin gözlərlə,
Bir gözəl qış günündə.

Şeirdə Leyla Əliyeva tərənnüm etdiyi lirik qəhrəmanın öz cəsarəti ilə atasını sevindirməsini, anasını sevməsinə toxunur. Maraqlı məqam isə şeirdə hamıya bəlli olmayan faktlara, baş vermiş hadisələrə aydınlıq gətirilməsidir. Məsələn, şairin atasının iki nəfəri dənizdə ölümdən xilas etməsi kimi real faktları işıqlandırması diqqəti cəlb edir:

Он рос, всем помогая!
Известно далеко не всем,
Что в юности на море спас две жизни!

Не знают многие, что он
Во всем всегда был лидер.

Müəllifin təqdim etdiyi şeirin bu hissəsində şair atasının xilaskar və lider olmasına toxunur:

Hamıya kömək edərək böyüdü!
Hər kəsə məlum deyil.

Gəncliyində dənizdə iki həyat xilas etdi!

Çoxları bilmir ki, O
Hər şeydə həmişə lider olub.

Bu misrada, biz artıq İlham Əliyevin gənclik vaxtından lider olmasını görürük. Bu oxucuya bir mesaj kimi ünvanlanır. Bəli, şair qəhrəmanının lider olmasını şeirinin sonrakı misralarında açıqlayır. Sadəcə açıqlamır, şeirin qəhrəmanının həyat yolundakı uğurlarını, keçdiyi həyat yolunu işıqlandıraraq göstərir:

И вот расцвел Азербайджан,
В садах раскрылись розы!
С улыбкой по бульвару вновь
Гуляют наши дети!

Yəni,

Bax Azərbaycan da çiçəkləndi,
Bağlarda açıldı qızılgüllər!
Bulvar boyu təbəssümlə yenə
Uşaqlarımız gəzirlər!

Leyla Əliyevanın təqdim etdiyi bu şeirdə lirik qəhrəmanın əməllərini açıq-aydın şəkildə görürük. Oxucu bu insanın məhz şairin atası İlham Əliyev olduğuna əmin olur. Leyla Əliyeva xalqın lideri olan bu insanın məhz İlham Əliyev olduğunu belə vurğulayır:

Sən mənim atam və bizim qəhrəmanımızsan,
Səni hamımız təbrik edirik.
(Ты – папа мой и наш герой!
Тебя все поздравляем!)

Leyla Əliyeva bu poetik nümunəsində yalnız atasına olan sevgi və ehtiramını deyil, həm də Ali Baş Komandan İlham Əliyevin xalqı üçün etdiyi təqdirəlayiq əməllərini işıqlandırır. İlham Əliyevin əbədiyaşar obrazını canlandırır.

Leyla Əliyeva qələmə aldığı şeirlərində doğmalarına olan sevgi və ehtiramı poetik dillə təqdim edir. Leyla Əliyeva şeirlərində Heydər Əliyevin, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin, Birinci vitse-prezident və Birinci xanım Mehriban Əliyevanın və digər doğma və əziz insanların poetik obrazını canlandırır, ləyaqətli insanların şəxsi keyfiyyətlərini səmimi və obrazlı tərənnüm edir.

Leyla Əliyevanın anaya olan sevgi və ehtiram, ananın böyüklüyü və müqəddəsliyi yaradıcılığında özünəməxsus yer tutur. Ana obrazına məhəbbəti və onun müqəddəs bir varlıq olması yalnız özünün anasına olan məhəbbətinin tərənnümündə deyil, başqa analara olan ehtiram və məhəbbətdə də açıqlayır. Biz şairin anaya olan ehtiram və sevgisini, ana obrazının bütün əzəmətini yaradıcılığında illər boyu özünü hifz edəcək gücdə yaradılmasının şahidi oluruq. Qeyd edilməlidir ki, Leyla Əliyeva anasının obrazını təqdim edərkən, yalnız şəfqətli, mərhəmətli, qayğıkeş olmasını deyil, həm də fədakar ana olmasını təqdim edir. Leyla Əliyeva öz anasına olan sevgi və ehtiramı, həyatdakı mövqeyini, ana kimi böyüklüyünü tərənnüm etməklə yanaşı, müəllifi

olduğu poetik nümunələrdə ən böyük sevgiyə layiq olan anasının bədii portretini də yaradır. Şair anasının obrazını öz düşüncələri ilə təqdim edir. Şairin təqdimində ananın həlimliyi, bəşərə əmin-amanlıq təlqin edən bir şəxs olması səmimi duyğularla təsvir edilir:

Şər və kobudluğu təmiz baxışlarınla söndürürsən!
Bütün kainatda sənin kimisi heç yoxdur!

Leyla Əliyevanın anasının ad günü təbrikində ünvanladığı ürək sözləri Birinci xanımın xalqın yaddaşında formalaşmış obrazını yaratmaqla, anasına olan övlad sevgisini, heyranlığını kövrək, həzin hisslərlə, səmimiyyətlə əks etdirir.

2. ŞAİRƏNİN POEZİYASINDA MÜƏLLİF MƏNİ

Leyla Əliyeva qələmə aldığı "Mənim başlanğıcımdır sonsuz aləmin sonu" şeirində özünün obrazını yaradır:

Gizlənmirəm mən daha sərt həqiqət üzündən
Həqiqətin hər üzü yaltaqlıqdan ucadır.
Əgər özüm olmasam utanaram özümdən,
İnsanı bu dünyada haqq, ədalət yaşadır.

Rusiya "Mədəniyyət" telekanalının müşahidəçisi Vladislav Flyarkovski Leyla Əliyevanın yaradıcılığındakı incə nüanslara toxunur: "Əsl yaradıcılığın əlaməti paradoksallıqdır. Əsl yaradıcılığın əlaməti milyonlarla həyat təcrübəsini bir cümləyə sıxışdırmaq bacarığıdır. Əsl yaradıcılığın əlaməti ümidsiz olmayan kədərdir" (Алиева, 2016, 7).

Akademik Nizami Cəfərov Leyla Əliyevanın yaradıcılığındakı müəllif mənini görür, özünəməxsusluğuna aydınlıq gətirir: "Poeziyanın "fəlsəfə"sində, yəqin ki, Mən qədər maraq dairəsində, diqqət mərkəzində (və Mən qədər də mübhəm!) heç nə yoxdur. Və təsadüfi deyil ki, müxtəlif ədəbi cərəyanları çox zaman şairin öz Məninə münasibətdə təyin edirlər... Leyla xanımın şeirləri də Mənin mütəvaze koqnitiv-üslubi fəallığı ilə seçilir:

Mən də bir zərrəyəm deyirəm əlbət,
Yox, zərrə deyiləm, daha kiçiyəm.
Ürəyi bölərmiş yalnız məhəbbət,
Mən nə sonuncuyam, nə birinciyəm" (Cəfərov).

Leyla Əliyeva poetik yaradıcılığının əsas və aparıcı siması olaraq düşündüklərini, duyduqlarını, yaşadıqlarını qələmə alır. Əsəd Cahangir Leyla Əliyevanın şeir kitablarında toplanılmış şeirlərdə müəllif məninin əks etdirilməsi məqamına xüsusi olaraq toxunur: "Leyla Əliyevanın fikir və duyğuları, metaforik dünyası ilə yaxından tanış ola bilir. Kitabı oxuduqca şairin obrazının əsas cizgiləri onun təsəvvüründə tədricən formalaşır və son səhifəni çevirəndə bu obraz da tamamlanır" (Cahangir). Xalqının ruhunu oxşamağı bacaran Leyla Əliyeva bir şair kimi qələmə aldığı şeirlərindən boylanır. Qənirə Paşayevanın vurğuladığı kimi Leyla Əliyeva poetik dünyasında həyatda olduğu kimi görünən şairdir: "Şairlər olduğu kimi görünən, göründüyü kimi də olan insanlardırlar: "Göründüyün kimi ol, olduğun kimi görün" düşüncəsi Leyla Əliyevanın elə şəxsiyyətində bütövləşib. Çünki digər insanlardan fərqli olaraq, şair və ya yazıçı öz ağrı-acısı ilə

bərabər başqasının da acılarını hiss edir, özünün acısı kimi içərisindən keçirir. Leyla Əliyevanın yaradıcılığı, onun ruhu onun əməllərindədir”.

Leyla Əliyeva poetik yaradıcılığında müəllif məni açıq aydın şəkildə təqdim edir. Leyla Əliyevanın “mən”i ziddiyyətlərlə dolu bir “mən” kimi təqdim edilir. Hətta müəllif öz “mən”i ilə anlaşılmaz vəziyyətlərdə olduğu məqamların olmasını da poetik dillə təqdim edir:

Məndə bir Mən vardır – biz bölünmərik!
Kimdir qulluq edən iblisə bizdən?
İblisi göz ilə görə bilmərik,
O keçər eləcə düşüncəmizdən.

...Məndəki Mənin də gözü qapalı,
Heyf ki, mən Məni başa düşmürəm.

Nizami Cəfərovun vurğuladığı kimi “poeziyanın “fəlsəfə”sində, yəqin ki, Mən qədər maraq dairəsində, diqqət mərkəzində (və Mən qədər də mübhəm!) heç nə yoxdur” (Cəfərov). Leyla Əliyeva da poetik nümunədə mübhəm “mən”in incəliklərinə vararaq, oxucusuna təqdim edir. Leyla Əliyevanın poetik “mən”i təbiiliyi, səmimiyyəti ilə fərqlənir.

Leyla Əliyevanın şeirlərindəki lirik qəhrəmanın müəllif “məni” olması vurğulanmaqdadır. Gürcüstan Yazıçılar Birliyinin sədri Makvala Qonaşvili Leyla Əliyevanın şeirlərindəki müəllif məninə toxunaraq qeyd edir ki, “... şairənin özü həm şeirlərinin müəllifidir, həm də qəhrəmanıdır” (“...პოეტი ქალბატონი თავადაა ლექსების ავტორიც და გმირიც”, „საწუთრო სიზმარივით ილევა”). Leyla Əliyevanın şair “məni” ideyalara sirayət edərək, subyektiv baxışlarını əks etdirir. Müəllif məninin daxili aləmindəki sarsıntı və gərginliklər şairin poetik nümunələrində duyulur. Məsələn, şairin “Tərk edə bilmərəm heç zaman səni” şeirində bunun şahidinə çevrilirik:

Zaman hara axdı sürətlə belə?
Qapının ağzını qış aldı yenə.
Yenə yay ruhumu soyuğa verdim,
Tutuldum darıxmaq xəstəliyinə.
Gün doğur, bağçada qızılgül açmır,
Xəzərin qumları parlamır gündə...
Yandırır köksünü həsrət yanğısı,
Kim ki, sonsuzacan yalqızdı yenə.
Nədən yenə dondun, mənim ürəyim?
Bu buza dönmüşü kim əridəcək?

Leyla Əliyevanın bu şeirində həyat eşqi ilə alışan bir ürəyin çırpıntılarının fəryad şəklində dilə gətirilməsi oxucunu düşünməyə vadar edir. “Sonsuzacan yalqızlığın” həyatın ağır bir imtahan olması özünəməxsus açımdan insan ömrünün bütöv mahiyyəti ilə təzahürünü poetik dillə təqdim edir.

3. LEYLA ƏLİYEVANIN POEZİYASINDA LİRİK QƏHRƏMAN

Leyla Əliyevanın lirik qəhrəmanları özlərinə məxsus olan iztirab və sarsıntıları onları əhatə edən insanlardan pünhan saxlamağa cəhd etmələri ilə diqqəti cəlb edir. Məsələn, şairin "Gedim bir az ağlayım" adlı poetik nümunəsində lirik qəhrəmanın ciddi şəkildə keçirdiyi iztirabları bölüşmək istəməməsi diqqəti cəlb edir. Şeirin adı da bizə müəllifin lirik qəhrəmanının keçirdiyi sarsıntıları heç kimlə bölüşmək istəməməyini anladır. Lirik qəhrəmanın ovqatını, yaşadıqları kədərlə gümanı təzadlı bir şəkildə qarşılaşdıran şair bunu poetik duyumla ifadə edir. Müəllif kədərlə gümanı, günəşlə zülməti, zalımlıqla mərhəməti, böyüklə kiçiyi, enişlə yoxuşu təzadlı bir şəkildə qarşılaşdırır:

Ürəyimi gizlədim
yastığımın altında.
Pəncərəni açaraq
kövrəlmiş ürəyimi
bəlkə həyətə atım?!
Həyatın ağuşuna...
Yox, yaxşısı budur ki,
gedim bir az ağlayım,
elə-belə... astaca.

Müəllif açıq-aşkar şəkildə hisslərinin kimlərsə tərəfindən öyrənilməsini istəmir, hissini poetik şəkildə tərənnüm edir. Müəllif öz poetik nəfəsi ilə şeirinə ruh verir. Leyla Əliyeva bir insana aid olan hissləri ümumiləşdirir, onu oxucusunun baxış bucağına çevirir.

Götürüm ürəyimi
atım coşan ümmana –
dalğaların qoynuna.

Leyla Əliyeva poetik yaradıcılığında lirik qəhrəmanın simasında insan tənhalığını, incə, zərif hiss və duyğuları qabardır. Bu tənhalığın mənzərəsini oxucusunun gözü qarşısında zərif harmoniya hissi ilə canlandırır:

Gecənin sükutunda
ürəyimlə tənhayam.
Yağış yağır, islanır
cətir tutmuram ona.
Qoy incisin...
Nə qədər
oyun acıb başıma...

Leyla Əliyeva "Gedim bir az ağlayım" adlı poetik nümunəsində lirik qəhrəmanın mənliyini, qürurunu açıqlayarkən, poetik ruhun canlılığını, təravətini özünəməxsusluğunu şərtləndirən amil kimi təqdim edir.

Hayqırıram: "Götürün,
verdim onu Allaha!"
Amma qərar vermədim,

neycin qərar vermədim,
Bu geniş ürəyimi
sənə bağışlamağa?..

Müəllifin lirik qəhrəmanı “Amma qərar vermədim, neycin qərar vermədim, Bu geniş ürəyimi sənə bağışlamağa?..” deyərək, həm üsyan edir, həm də saf, təmiz sevgisini qorumasına cəhdləri əksini tapır. Bu iki dilema arasında qalan lirik qəhrəman məhz ləyaqəti, mənliyi üstün tutur, sevgisinin saflığını qorumağa qadir olur. Poetik dillə də həmin məqamı tərənnüm edə bilir. Bu məqam özünü şairin poetik yaradıcılığının tərkib hissəsinə çevrilir. Yaradıcılığı boyu əksini tapır. Məsələn, Leyla Əliyevanın “Ulduzlar pillə-pillə düzülsəydi səmaya” adlı şeirində lirik qəhrəmanın hisslərini bir fərdə deyil, məhz külli-aləmə bəyan etmək istəyini tərənnüm etməsinin şahidinə çevrilirik:

Külək qadir olsaydı,
hissləri catdırmağa,
Acaraq ürəyimi,
Verərdim tufanlara.
Coşardım, bağırardım,
göyə, külli-aləmə.
Sən də duyardın yəqin, –
darıxmışam mən necə...

Leyla Əliyeva sevgini dəyərləndirməyi bacaran bir şəxs kimi bu məqamı lirik qəhrəmanın dili ilə təqdim edir. Onun “Ulduzlar pillə-pillə düzülsəydi səmaya” adlı poetik nümunədə bu hissin tərənnümü yer tutur:

Ulduzlar pillə-pillə
düzülsəydi səmaya,
Ay da nurun səpsəydi
kəhkəşanlı yollara.
Birər-birər qalxardım,
baş vurardım göylərə,
Səni oradan alıb,
qaytarardım geriyə...

Müəllifin lirik qəhrəmanı məhz sevgisi uğrunda kəhkəşanlı yollardan keçməyə hazırdır. Romantik duyğuların ifadəsi olan bu misralarda imkanı daxilində sevgi yolunda hər şey etməyə hazırdı...

Lirik qəhrəmanın lirik “eqo”su əhval-ruhiyyəsinin olduğu kimi real, səmimi çalarlarla təqdim edilməsində əksini tapır:

Dinlə kədərimin pıçıltısını –
Mən yaxşı bilirəm ayrılıq nədi!..
Küləklər könlümün qışqırtısını
Kaş ki kainata yaya biləydi.

Leyla Əliyevanın lirik qəhrəmanının fərdi poetik siması hadisələrə yanaşılmasında və onun dəyərləndirilməsində özünü göstərir. Leyla Əliyevanın "Gizli sevgi bəsləmək" şeirində şairin həyati müşahidələri poetik obyektin görünməyən tərəflərinə nüfuz edir:

Anlamaz insanların
Düşüncəsi kor qalır...
Qayğılar çoxdur, lap çox,
Dərd gedir kədər qalır...
Ömrü elə-beləcə
Verirlər gedir bada.
Düşünürlər ki,
Zaman
uçmur, durub qapıda...

Leyla Əliyevanın bədii yaradıcılığına hakim kəsilən yenilik ruhu, bu poetik nümunəsində də yeni cizgilərlə özünü əks etdirir. Leyla Əliyeva həyatımızın təzadlarını poetik məzmunda ehtiva edərək, ustalıqla insanın daxili aləmini (iç dünyasını) əks etdirir.

Şairin yaratdığı lirik qəhrəman öz hiss-həyəcanları, varlığı, düşüncəsiylə oxucuya siyarət edir. Məsələn, şairin "Budur, yenə təkəm" şeirinin lirik qəhrəmanı tənha insan kimi diqqəti cəlb edir. Lirik qəhrəmanın keçirdiyi sarsıntılar, düşüncələr oxucunu etinasız buraxmır. Şair poetik nümunəsində lirik qəhrəmanın tənha obrazını yaradır:

Budur, yenə təkəm... qorxuram amma,
Qalam bu təkliklə yenə baş-başa.
Guya eşitmirəm ağlar qəlbimi,
Guya bilərəkdən dönmürəm daşa.
Yenə də yalqızam... əlacım ancaq,
Qəmin qulağına girməkdi məncə.
Ya da pəncərəyə ağ kətan qoyub
Sonsuz rəngləməkdi, dan sökülüncə...

Leyla Əliyevanın "Şair" adlı şeirində lirik qəhrəmanın təqdimatında müəllifin poeziyaya olan sevgisini, xüsusilə də, dünyasını vaxtsız dəyişmiş söz xiridarına olan rəğbətini görürük:

Vurmadın dostunu sən dueldə də,
Ayıra bilmədin dostdan düşməni.
Düşmənə də keçdin, zəifdi deyə,
Bağışlaya bildin miskin bəndəni.

İndi bax, yanına düşüb əllərin
Ölənsə, bir daha dirilməyəcək.
Səfeh sağ qalacaq, kef çəkmək üçün,
Dahisə, ölümlə geri dönəcək.

Leyla Əliyevanın "Şair" şeiri bacanağı tərəfindən öldürülmüş A.S.Puşkinin obrazını gözümüzdə canlandırır. Qeyd etməliyik ki, A.S.Puşkin 1834-cü ildə Peterburqa gələn fransız baron

Dantes tərəfindən dueldə qətlə yetirilib. Dantesin A.S.Puşkinin həyat yoldaşı Natalya Qonçarovaya aşiq olması və ona diqqət göstərməsi, hətta Natalyanın Dantesə qarşı diqqətsiz qalmaması haqqında dedi-qoduların yaranması A.S.Puşkini vadar edir ki, Dantesi duelə çağırsın. Lakin Dantesin Natalyanın bacısı Yekaterina Nikolayevnaya evlənmək təklif etməsindən sonra çağırışını geri götürməyə məcbur olan A.S.Puşkin bunu Dantesin evliliyindən sonra həyata keçirir. Dantesin həyat yoldaşına diqqət yetirməsindən sarsılan A.S.Puşkin 1837-ci ildə Dantesi duelə çağırır. 27 Yanvar 1837-ci ildə Sankt-Peterburq yaxınlığındakı Qara Dərə adlanan yerdə baş tutan duel zamanı Dantes çiynindən, A.S.Puşkin isə qarnından ağır yaralanırlar. A.S.Puşkin iki gün sonra, 29 yanvar, 1837-ci ildə vəfat edir. A.S.Puşkinin ölümü ilə bağlı poetik nümunələr qələmə alınmışdır. Belə şeirlərdən biri də Azərbaycan dramaturqu Mirzə Fətəli Axundzadənin "Puşkinin ölümünə Şərq poeması" (Mərsiyə-yə şərq dar vəfat-e Puşkin) şeir-mərsiyəsi olmuşdur.

Leyla Əliyeva şeirində dueldə qətlə yetirilən şairin kim olmasına da aydınlıq gətirir. Bu dueldə qətlə yetirilmiş şair A.S.Puşkin yox, şair M.Y.Lermontovdur:

Ruhun, sözün canı-poeziyadı
Sözə həyat verən sirli ocaqsan.
İyirmi altı yaşda can versən də sən,
Hələ min illərlə yaşayacaqsan.

Rus şairi və yazıçısı Mixail Yuryeviç Lermontov 1841-ci ildə, 26 yaşında vəfat etmişdir. Mixail Yuryeviç Lermontovun dueldə öldürülməsi, hətta muzdlu qatil tərəfindən qətlə yetirilməsi haqqında da fərziyyələr irəli sürülməkdədir. Sovet ədəbiyyatşünası Yuri Tinyanov vurğuladığı kimi "Qriboyedov, Puşkin, Lermontov – onlar ölməyiblər. Onları sadəcə aradan götürüblər".

Leyla Əliyevanın lirik qəhrəmanı qətiyyətliyi ilə diqqəti cəlb edir. Şairin "Mən gedəcəm, yalvarma" şeirində lirik qəhrəman qəti qərar çıxarmağı bacarır. Sevdiyinə, sevilməsinə baxmayaraq, gəldiyi nəticə, sözündən dönməməsi əksini tapır:

Mən gedəcəm, bunu bil,
Boş yerə möcüzəyə inanma.
Heç kimə heç zaman
Mən aid olmayacam.

Mən gedəcəm, yalvarma.
Qalmağı istəmə məndən.
Kədərlənmə... ümidini üzmə.
Bilirəm, xatırlanacam.

Şair, tərcüməçi Lesya Mudrak Leyla Əliyeva yaradıcılığında lirik qəhrəman anlayışına aydınlıq gətirərkən, bunun bir qadın, bizim fikrimizcə isə müəllifin özü olmasına diqqət yönəldir: "Leyla Əliyevanın lirik qəhrəmanı kimdir? Mənim təəssüratlarıma görə bu, son dərəcə həssas qəlbə, romantik təbiətə, ADİ-də XÜSUSİ olanı görmək qabiliyyətinə malik olan bir qadındır. Üstəlik, o altruistdir – həyatda baş verənlərin çoxdan göylərdə həll olunduğuna, bəşəriyyətin bütün sirlərindən yalnız Tanrının agah olduğuna, günahları bağışlayanın, iman gətirənləri hər zaman İlahi sevginin işıqlı yoluna çıxaranın məhz O olduğuna inanır" (Mudrak).

4. ŞAİRƏNİN POEZİYASINDA QADIN OBRAZLARI

Leyla Əliyeva dərdləri ilə başa-başa qalan tənha qadının hiss və həyəcanlarını əks etdirə bilir. Onun qadınları həm anadır, həm ictimaiyyətdən təcrid olunmuş qadındır, həm də cəmiyyətdə özünü tənha hiss edən qadındır və s. Məsələn, şair "İnanmıram" şeirində həyatın iztirabları ilə rastlaşmış qadın obrazını yaradır:

Yenə yara vuruldu
Ruhum sızıldayınca
qırıq misralarımın
içindən düşdü ürək…

Leyla Əliyevanın bədii yaradıcılığında qadın bir şəxsiyyət kimi və qadının mənəvi aləmi yüksək dəyərləndirilir. Müəllif özünün simasında qadın ləyaqətini poetik dillə təqdim edir:

Kimsə duyuq düşməsin
kədərimdən, qəmimdən,
Durub yol alım bağa –
astaca ağlamağa...

Həyatın anını, məqamını tutan Leyla Əliyevanın gerçəkliyi dolayı yolla dərk etdirən "Sənə vurulmuşam" şeirində sevən qadının obrazı yeni rakursdan təqdim edilir:

İstəyirsən ağla, mən də ağlayım,
Gülmək istəyirsən, birlikdə gülək.
Sevgi şərbətindən sərxoşam indi,
Zülmətdən həzz alan süd rəngli Aytək.

Lesya Mudrak Leyla Əliyevanın təsvir etdiyi qadının formaca sadə, məzmunca mürəkkəb olmasına toxunur: "Bəzən adama elə gəlir ki, Leylanın qəhrəmanı formaca sadə, məzmunca isə mürəkkəb olan qadın səadətini axtarmaqdan yorulub – usanmır" (Mudrak). Bəli, Leyla Əliyevanın təsvir etdiyi qadın güclü, həyatın çətinliklərinə sinə gərməyi bacarır. Leyla Əliyeva qadının sevgi yolunda hər şeyə qatlanmasını, hər işin öhdəsindən gələ bilməsini "Hardasan, dünyanın yaxşı adamı?" şeirində təqdim edir:

Bir görüşün xətrinə
dənizlər, çaylar keçim,
Təki sənə rast gəlim...
Zirvələri fəth edim,
yerlərə göydən baxım;
Hissimi, duyğuları,
zamana qurban verim.
Qəlbimdəki közləri,
lap gur alovlandırım.
Təki sənin kölgəni,
gözümdə canlandırım.

Şeirin bu bəndində aşiq olan insanın sevgi yolunda dənizlər, çaylar keçmək istəyi, zirvələri fəth etmək niyyəti, duyğularını zamana qurban verməyə və s. əməlləri həyata keçirməyə hazır

olması tərənnüm edilir. Müəllif bununla öz simasında sevən qadının ümumiləşdirilmiş obrazını yaradır.

Ümumiyyətlə, Leyla Əliyevanın poetik nümunələrində qadın iztirabları, hiss-həyəcanları, keçirdikləri iztirablar əksini tapır. Məsələn, "Kim məni darıxmaq hissindən məhrum etdi?" ("Кто лишил меня права скучать?") şeirində Leyla Əliyeva bir qadının simasında dərd, iztirab çəkən qadınların keçirdiyi sarsıntıları göstərir. "Kim məni darıxmaq hissindən məhrum etdi?" deyə fəryad edən şair

Bəzən susmaq qışqırmaqdan daha çətindir

Bəzən qışqırmağa kifayət qədər güc çatmır! (Алиева) – deyərək, həyatın özündə yaşanılan və məhz praktik yaşantının poetik tərənnümünü qadının keçirdiyi iztirablarla əks etdirir.

Maraqlı məqam Leyla Əliyevanın şeirlərində qadının utanmadan, çəkinmədən, qürurla sevməsini bəyan etməsidir. Leyla Əliyevanın "Səni tərk edəcəyəm" şeirində qadının sevdiyi insanı tərk edə biləcəyi qədər cəsarətli addım ata biləcəyi də göstərilir. Qadının aciz olmamasına, hətta cəsarətli addım ata biləcəyinə işarə edilir:

Səni tərk edəcəyəm! –
Tənha qoyacam səni,
İnanmayırsan buna?
Çifayda... möcüzə bil.
Ötsə günlər-aylar, dolansa illər,
Bu ürəyin qapısı bir də açılan deyil…

Leyla Əliyevanın Əminə Nuriyevaya həsr edilmiş "Əminə nənə" şeirində Əminə xanımın bir qadın kimi əzəmətli obrazı canlandırılır. Şair Əminə xanımın obrazını həm bir nənə ola bilməsində, həm də dünyada olmadığı məqamda da sevgi və qayğısına olan ehtiyacın duyulmasında poetik dillə təqdim edir:

Sən də şəfa verirdin,
Balaca nəvələrə.
İndisə vaxt dəyişib...
Zaman təbibsə əgər,
Əlac etsin kədərə...
Torpağın üzü soyuq,
Həsrətik sənin isti,
mehriban gülüşünə...
Sənin o gülüşlərin,
zarafatların yaşar.

Leyla Əliyeva nostalji hisslərlə duyğularını təqdim etsə də, Əminə xanımın bir qadın, bir nənə, bir ana kimi obrazlarını canlandırır. Bu triada şəklində təqdim edilən Əminə xanımın doğma insanlar üçün əvəzsiz bir varlıq olması şair tərəfindən belə təqdim edilir:

Gözlərin yumuldusa,
bizsiz olan səhərin
Cənnətlə bir açılar...

Sən bizi qoyub getdin
Məkanın behişt olsun!..
Göydəki ulduzun da,
parlasın, hey parlasın,
Gecəmizə nur saçsın!..

5. KÖRPƏ DÜNYASINA POETİK BAXIŞ

Leyla Əliyeva poetik yaradıcılığında körpə obrazına tez-tez müraciət edir. Bu körpə obrazı valideynləri tərəfindən atılmış körpələri, valideynlərini müharibədə itirmiş uşaqları, vətən uğrunda canını qurban vermiş şəhidlərin övladlarını, düşmən tərəfindən qətlə yetirilmiş günahsız körpələri və digər körpə uşaqları əhatə edir. Leyla Əliyevanın qələmə aldığı körpə obrazına diqqət yetirdikdə, onların düşdükləri durumlara etinasız qalmaması əksini tapır. Məsələn, Leyla Əliyevanın "Müharibə" adlı şeirində Vətənin bütövlüyü uğrunda canını qurban vermiş şəhidin bizlərə əmanət qalan övladının keçirdiyi sarsıntıları poetik dillə təqdim etməsi diqqəti cəlb edir:

Günəşi örtərək o inildəyər,
Çox şey unudular, tarixə dönər,
Fəqət ata artıq qayıdan deyil
Körpənin dərdini başqa kim bilər?

Qeyd etməliyik ki, şəhidlərimizin xatirəsinə həsr edilmiş bu şeirə Novruz Aslan tərəfindən vətənpərvərlik ruhunda musiqi bəstələnmiş, cəmiyyətə "В бой за родину солдат идет" ("Vətən uğrunda döyüşə əsgər gedir") adı ilə təqdim edilmişdir.

Leyla Əliyevanın bu şeirinə bəstəkar Kamal (Kamələddin Heydərov) tərəfindən də musiqi bəstələnib. Mahnı ana dilimizdə ictimaiyyətə "Vətən savaşı" adı ilə təqdim edilir. Vətən Müharibəsinə həsr olunmuş "Vətən savaşı" mahnısının klipi Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Polad Həşimovun timsalında şəhidlərimizə ithaf olunur, mahnını isə Aydın Sani ifa edir.

Leyla Əliyeva "Ana, nə olar, getmə" ("Мама, не уходи!") adlı şeirində atılmış körpələrin ümumiləşdirilmiş obrazını yaradır. Müəllif atılmış körpənin düşüncəsi ilə hadisələrə münasibətini bildirir:

Heç dil də açmamışam,
Anacan, mən körpəyəm,
Kitab nədir bilmirəm,
Dünyadan bixəbərəm.

Atılmış körpənin baş verənlərə anlaşıqlı yanaşması, insanları anlamağa cəhdləri oxucunu düşünməyə vadar edir:

Mən hələ çox körpəyəm,
Büdrəyirəm gəzəndə.
Sizi gözəl duyuram,
Həyatı bilməsəm də.

F.ü.f.d. Qurban Bayramov "Ana, nə olar, getmə" şeirini mövzu baxımdan dəyərləndirərək qeyd edir ki, "Şeirin mövzusu yenidir, təzədir, hisslər incə və zərifdir. Bir körpənin dilindən böyüklərə dərsdir" (Bayramov).

Leyla Əliyevanın atılmış körpə obrazı "Unuda bilmirəm gözlərini mən" (Əliyeva, 2017, 186) şeirində də əksini tapır. Müəllif şeirdə atılmış körpənin hiss və həyəcanlarını təqdim edir. "Şeirdə gülümsəməyən körpənin timsalında bütün atılan, tək, yalnız körpələrə, uşaqlara diqqət çəkilir. Körpənin üzünü ağlından keçirməyən müəllif, özünü onun yerinə qoyaraq onun tənhalıqlarının dərinliyini ruhunda hiss edir və misralara tökür" (Nargis):

Üzünə təbəssüm donu geysən də,
Durar göz yaşların məsum üzündə.
Ümidi balaca əlində sıxıb
Gizli saxlayarsan ovcun içində.

Dövlət qayğısı ilə əhatə olunmuş körpələrin ana sevgisinə möhtac olmaları müəllif tərəfindən təqdim edilir. Müəllif bu sevgidən məhrum olmanın acısını əks etdirir:

Amma onun səsi laldı, bilirsən,
O səs cavab vermir sənə heç zaman.
Qəlbində ərimƏz buz parçasıyla
Yalqız qalmaq üçün sən doğulmusan.

Şeirdə şözün poetik funksiyası oxucunu düşünməyə vadar edir.

Leyla Əliyeva şeirdə körpələrin kədərlə dolu gözlərini unuda bilməməsini də poetik dillə təqdim edir. Bu Leyla Əliyevanın insani keyfiyyətlərini obrazlı təfəkkürün məhsulu kimi əks etdirir:

Unuda bilmirəm kədərlə dolu,
Dəryalarca dərin gözlərini mən.
Bircə sən... bircə sən gülümsəmirdin,
İndi üzülürəm sənin fikrindən (Əliyeva, 2017, 186).

Müəllifin yaradıcılığında fikir və mətləblərini lirika vasitəsilə səmimi şəkildə mənalandırılmasının üstünlük təşkil etməsi təqdirəlayiqdir. Leyla Əliyeva yalnız onu düşündürən problemləri deyil, həm də oxucuların düşündükləri məsələlərə münasibət bildirir. Leyla Əliyeva atılmış körpələrin keçirdiyi hiss və həyəcanlarını oxucusuna ürək ağrısı ilə təqdim edir. Onun "Unuda bilmirəm gözlərini mən" şeirindən bir məqama diqqət yetirək:

Gecələr düşəndə, sükut çökəndə,
Köməyə səslərsən ana səsini...

Amma onun səsi laldı, bilirsən,
O səs cavab vermir sənə heç zaman.
Qəlbində ərimƏz buz parçasıyla
Yalqız qalmaq üçün sən doğulmusan.

Şairin bu poetik nümunəsindən bir parçada atılmış körpələrin "yalqız qalması" məqamına işıq salınır. Ana qayğısının, ana nəvazişinin heç nə əvəz edə bilməməsi vurğulanır. Müəllif bu məqamı poetik nümunəsində özü göstərir:

Bu dərdli, bu uşaq baxışlarınla
Gəlmisən dünyaya, bil sən, təkliyə.

Leyla Əliyeva poetik dünyasında müharibə zamanı dünyasını dəyişmiş körpələrin, valideynləri tərəfindən atılmış körpə fidanların obrazlarını deyil, həm də intihar etmiş uşaqların da obrazlarını yaradır. Məsələn, şairin intihar edən Bakı məktəblisi Elina Hacıyevaya həsr etdiyi şeirdə dünyadan vaxtsız köçmüş körpə qızcığazın obrazı ilə yanaşı, gənc nəslə səsləyişi də özünü əks etdirir. Leyla Əliyevanın Elinaya "Özünü öldürmə, dayan, eləmə" misraları ilə müraciət etməsini müəllifin məhz gənclərə səsləyişi kimi dəyərləndirmək lazımdır:

Özünü öldürmə...dayan, eləmə!
Özünü öldürmə, lütfən, dostum!

Artıq intihar etmiş qızcığaza insan həyatının bir nemət olmasını səsləndirən şair, fikirləri ilə gənc nəslin diqqətini bu məqama yönəldir:

Axı, həyat çox qiymətli hədiyyədir,
Ətrafını eşitmədən, duy hər kəsi!
Mənanı anla, boş sözlərdən uzaq ol,
Onlarda doğrudan pay olsa belə!

Leyla Əliyevanın Elina Hacıyevaya həsr etdiyi şeirdə intiharı düşüncəsiz addım adlandırması gənc nəslə intiharın çarə olmadığını aşılayır. Həmçinin nəsihət edərək qiymətli həyatı yaşamağa səsləyiş edir:

Özünü öldürmə...belə cəsur,
Belə düşüncəsiz addıma gücün varsa!
Qiymətli həyatı yaşamaq üçün
Özündə o gücü tapmağa çalış.

Maraqlı məqam isə odur ki, Leyla Əliyeva intihar etmənin düzgün seçim olmadığını açıqlayır. Şair intiharla ruhun sakitlik tapmamasını xüsusi olaraq qabardır:

İki dünya arasında itirdiyin ruh
Vəd edilən rahatlığı tapa bilməz!

6. LEYLA ƏLİYEVANIN POEZİYASINDA ƏSGƏR OBRAZI

Leyla Əliyeva "Əsgər" şeirində Vətən uğrunda canını qurban verən və verməyə hazır olan Azərbaycan əsgərinin möhtəşəm obrazını yaradır. Müəllif əsgərin qorxmazlığını, getdiyi yolun haqq, ədalətli yolu olmasını poetik dillə təqdim edir:

Gülllədən qorxusu yoxdur,
Günəşi dağlar heç örtməz
Əsgər bilir sevgi nədir
Ədalətdən üz döndərməz!

Leyla Əliyeva ölkəsini, torpağını xarici və daxili təhdidlərdən qoruyan əsgərin müqəddəs amalını tərənnüm edir, dolğun obrazını oxucusuna sevgi hissi ilə çatdırır:

Əsgər müqəddəs bir gündə
Xalqı naminə doğulub,
Cəhalətin kor kölgəsi
Onun nuruyla yox olub!

Leyla Əliyeva Azərbaycan Ordusunun hər bir əsgərinin mərd olmasını poetik dillə əks etdirir. Onun qorxu bilməməsini, mübarizliyini, döyüşkən əhvali-ruhiyyəsini xüsusi vurğulayır:

Yoxdur qorxu ürəyində
Gecə bitsin, səhər gəlsin!
Zülmətdən qorxmaq dərd deyil!
Təki günəş heç sönməsin!

Müəllif Əsgər obrazını hərtərəfli şəkildə təqdim edir. Leyla Əliyevanın təqdim etdiyi əsgərin nəyə qadir olması göz önündə canlanır. Şair Azərbaycan əsgərinin Allaha inandığını, yəni inam sahibi olması, bununla yanaşı, omuzlarına düşən Vətəni qorumaq kimi məsul bir yük daşımasını vurğulayır:

O, Allahın kəlamını
Könlündə bir yazı bilir,
Dünyanın ağır yükünü
Çiyinlərində gəzdirir.

Leyla Əliyeva torpaqlarımızn hər qarışı üçün canını qurban verməyə hazır olan və canından keçmiş əsgər obrazı ilə vətənpərvərlik duyğusunu təbliğ edir.

Leyla Əliyeva Vətənin azadlığı, bütövlüyü uğrunda vuruşan, canını qurban verməyə hazır olan əsgərin döyüşkən, məğrur obrazını konkret şəkildə canlandırır. Şairin "Əsgər" adlı şeirində əsgərin konkret şəkildə öz missiyası olan və bu missiyanı həyata keçirən bir şəxs kimi bədii portreti oxucu gözündə canlandırılır:

Əsgər... Ədalətə tapınan insan.
Qəlbi Qələbənin eşqiylə yanar.
Əsgər... Ürəyində vətən vəfası,
Köksündə bir sükut çığırtısı var.

Leyla Əliyeva Birinci Qarabağ Müharibəsi dövründə qələmə aldığı "O dərdli uşağın göz yaşı üçün..." şeirində də Vətən üçün canından keçən əsgərin obrazını yaradır:

Bombalar səs-səsə veriblər yenə,
Vətənin bağrından qan axır indi.
Düşmən güllәsinə tuş olan əsgər,
Yaran qəlbin qədər dərin, dərindi.

Müəllif düşmən gülləsinə tuş gəlmiş, qəlbindən yaralanmış əsgər obrazının xalqın yaddaşında əbədi yaşayacağına, qanının yerdə qalmayacağına əminliyini də bədii dillə təqdim edir:

Gün gələr, o zəfər xəbəri gələr,
Öpər igidlərin başdaşlarını.

Vətən müharibəsində əldə etdiyimiz qələbə Leyla Əliyevanın ümidlərinin, arzularının həyata keçməsini əks etdirir. Bu məqam Leyla Əliyevanın Ali Baş Komandan İlham Əliyevin Vətən müharibəsində əldə etdiyi zəfər münasibəti ilə qələmə aldığı "Əsgər" şeirində əksini tapır:

Qorxu nədir bilməz əsgər,
O, Allahın balasıdır
Açıqdır yolu dünyaya
Yaddaşlarda qalasıdır!

Leyla Əliyeva poetik yaradıcılığında əsgər məfhumunu yüksək tutur, onun yüksəkliklərin zirvəsində dayandığını tərənnüm edir:

Əsgər zirvələr zirvəsi,
Onun yeri yüksəklərdir!
O, vicdanın, xalqın səsi,
Həqiqətə and içəndir!

Leyla Əliyeva bu bənddə məhz Azərbaycan əsgərinin öz əməlləri ilə zirvələr zirvəsində dayanmasını göstərir. Müəllifin bu poetik nümunəsi ilə Azərbaycan əsgərinin, Azərbaycan Ordusunun sarsılmaz, məğrur, qürurverici obrazı canlandırılır. Müəllif həmçinin əsgərin insanlığın, bəşəriyyətin qoruyucusu olmasını oxucusuna çatdırır:

O, Allahın kəlamını
Könlündə bir yazı bilir,
Dünyanın ağır yükünü
Çiyinlərində gəzdirir.

7. LEYLA ƏLİYEVANIN POEZİYASINDA MƏLƏK VƏ İBLİS OBRAZLARI

Leyla Əliyevanın poetik dünyasının obrazlarından biri də Mələk, İblis, Xortdan kimi obrazlardır. Afaq Məsud "Dünya yuxutək əriyir" kitabına yazdığı "Buludlardan yuxarı" adlı ön sözdə Mələyin tənha olması məqamına toxunur: "Dünyanın ən gizli, ən mübhəm həqiqətlərini açmağa tələsən Mələyin burada, insanlarla dolu bu Yer üzündə qaranlıq, sakit gecələrdən, küləkdən, buluddan, Günəşdən və Aydan savayı heç kimi yoxdur". Tərcüməçi şairin mələyinin tənha olmağı ilə yanaşı, mübariz olmasını da vurğulayır: "Mələk bu qarmaqarışıq aləmdə təkdir. Amma o, təslim olmur – zülmət gecələrin qaranlıqlarında azan pərvanətək, işıq işartısı sezdiyi pəncərə şüşələrinə çırpılmaqdan usanmır.

Mələk belə yaşayır" (Məsud, 2016, 9).

Afaq Məsudun "Buludlardan yuxarı" başlıqlı ön sözündə Leyla Əliyevanın yaradıcılığında mələk obrazının yer almasına toxunulur. Maraqlı məqam odur ki, Afaq Məsud şeirlərdəki şair məni ilə mələyi eyniləşdirir: "...bu şeirlərin Yer üzünə sanki buludların yuxarısından qanadlarla enmiş məsum mələyin yadlıq və qəriblikdə keçən həyat mənzərələri – mənasını, məntiqini heç cür anlaya bilmədiyi "həqiqətlərdən" üzülüb nazilmiş ruhuyla bu dünyanın darısqallıqlarından, bəzən çıxış nöqtəsi, nəfəsliyi olmayan kip çərçivələrindən sivrilib gah üzüyuxarı – məchul ənginliklərə, gah da qəfil həyat yanğısıyla üzüaşağı – Yerə şığıyan mələk uçuşları olduğunu anlayarıq..." (Məsud, 2016, 8).

Leyla Əliyeva poetik yaradıcılığında həm Mələyə, həm də İblisə geniş yer ayırır. Şairin "Budur, yenə təkəm" şeirində Mələyin bəzən qəddar olmasını nəzərə çatdırır:

Hətta mələklər də məzlum kəslərin
Başları üstündə dönür cəllada.

Akademik Nizami Cəfərov "Leyla Əliyevanın şeirləri yeni tərcümədə" adlı yazısında şairin İblis haqqında düşüncələrinə münasibət bildirməsi maraq doğurur: "Leyla xanımın "Ünsiyyət"də toplanmış şeirlərinin hər birində inkarolunmaz istedad enerjisini hiss etməmək mümkün deyil. Və bu şeirlərin ideya-estetik dəyəri, hər şeydən əvvəl, onları yaradanın özünün özü ilə nə qədər mümkündürsə o qədər səmimi polemikaya meydan açmasındadır:

Məndə bir Mən vardır – biz bölünmərik!
Kimdir qulluq edən iblisə bizdən?
İblisi göz ilə görə bilmərik,
O keçər eləcə düşüncəmizdən".

Leyla Əliyevanın "Zindandan çıxanların yetişəcək zamanı..." şeirində şair İblis obrazını oxucusuna təqdim edərkən, onun məqam və məramını da açıqlayır. Leyla Əliyeva poetik nümunədə konkret olaraq, İblisin keçdiyi yerlərin bir zindan olmasına da aydınlıq gətirir. Şair misra daxilində sözü fikir elementi kimi işlətməyi bacarır:

Gör necə də gizlicə iblis gəlib yaxına
Əgər gələ bilibsə, deməli, var amanı.
Bütün dünya zindan tək keçməyibmi yaxana?!
Zindandan çıxanların yetişəcək zamanı.

Həyatı dərindən dərk edən Leyla Əliyevanın müxtəlif şeirlərindəki bədii axtarışları, yeni fikir və formaları təzadlı həyat hadisələrinin özünəməxsus şəkildə təqdim edilməsində əks etdirilir.

Leyla Əliyevanın "Qəzəb" şeirində İblisin mahiyyəti ona məxsus olan əlamətlə açıqlanması diqqətdən yayınmır. Şair fikrinin misra-misra incələnməsindən yaranan dolğunluğu oxucusuna təqdim edir:

Qəzəb – sanki İblisin
əlində bir xəncərdi –
İnsanları məhv edər,
Sonra qəhqəhə çəkər...

Şairin "Yalan" şeirində İblisdən uzaqlaşmağa çağırış səsləndirilir:

Yalan, bəhanəylə doludu için!
Həyatsa, filmtək görününr bizə.
Amma ürək elə, üz çevir ondan,
Qəlbin saflığını satma İblisə (Əliyeva, 2016, 103).

Leyla Əliyeva konkret şəkildə ən mənfur insanların da, içi yalanla dolu məxluqların da qəlblərini İblisə satmamağa çağırış edir. Müəllif açıq şəkildə qəlbin İblisə satılmasını insanlığın, bəşəriyyətin sonu olması kimi oxucusuna çatdırır.

Şairin İblisə müraciət etməsinə "Sənə vurulmuşam" şeirində də üzləşirik. Leyla Əliyeva İblisin insan ruhunu necə ələ keçirəcəyinə aydınlıq gətirir. Məsələn, şair şeirdə Cəhənnəmdən gələn İblisin insanı necə məhv etməsini belə təqdim edir:

Qalxıb Cəhənnəmdən dikələr İblis,
Çiyninə baş qoyub ağlayım deyə.
Mənə öz zəhərin tamdırar İblis,
Günahlar odunda qovrulum deyə.

Leyla Əliyevanın iblis xislətli insanların öz mənfur əməllərini gizlin şəkildə həyata keçirmələrini poetik dillə göstərir. Bəli, şair məhz aşağıda təqdim etdiyi nümunədə daha çox iblis xislətli insanların simasını açıqlamağa cəhd edir. Buna da nail olur:

Gör necə də gizlicə iblis gəlib yaxına
Əgər gələ bilibsə, deməli, var amanı.
Bütün dünya zindan tək keçməyibmi yaxana?!
Zindandan çıxanların yetişəcək zamanı.

Leyla Əliyeva şeirlərində mənfur əməllər sahiblərinin qəlblərinin Şeytan, İblis əllərində olmasını metaforik şəkildə əks etdirir:

Tanrı, mənə güc ver ki,
dünyaya yeni gəlmiş
körpə tək məsum olum...
Qəlbi şeytan əlində
olanın əlləriylə
bataqlığa düşməyim...

Leyla Əliyevanın poetik nümunəsinin hər misrası dərin fəlsəfi məzmun kəsb edərək, oxucusuna tərbiyəvi hikmət aşılayır.

Leyla Əliyevanın bədii yaradıcılığında yarıinsan, yarıheyvan mifik məxluqlar olan, Azərbaycan mifologiyasında "Xortdan" adlanan qaniçən (vampir) məxluqun obrazına da rast gəlinir. Ana dilimizdə xortdan adlanan bu məxluq türk dilində hortlak, rus, ukrayin, belarus, slovak, çex dillərində upir, bolqar dilində vampir, polyak dilində wapierz, yunan dilində rikoklas, tatar dilində uvır və s. kimi adlandırılması məlumdur. Ana dilimizə tərcümə edilməmiş "O, sevgi barədə heç nə bilmir..." adlı bu poetik nümunədə müəllif incə nüanslarla insana aid bəd xüsusiyyətləri bu məxluqun üzərində cəmləşdirir. İnsanlar arasında yayılmış inanca görə qaniçən bu məxluqlar, yəni vampirlər günəşin batması ilə yenidən doğması arasında olan zaman intervalı ərzində dirilərək məzarlardan çıxır, insanlara hücum edib onların qanlarını içdiklərinə görə fövqəlvarlıq bir məxluqa çevrilmişdilər. Elmi dairələrin də marağına səbəb olmuş bu məxluqlar ayrı-ayrı dillərdə müxtəlif cür adlandırılırlar.

Leyla Əliyevanın "O, sevgi barədə heç nə bilmir..." poetik nümunəsində xortdanın obrazı oxucuya tam şəkildə təqdim edilir:

Вампир не засыпает по ночам,
О снах он даже не мечтает,
Не измеряет возраст по годам,

Кино не смотрит, книги не читает.

Bəndi hərfi tərcüməsini təqdim etdikdə, xortdana aid xüsusiyyətlərlə üzləşirik:

Xortdanlar gecələr yatmaz
Yuxu nədi, arzulamaz.
Yaşını illərlə ölçməz,
Film seyr etməz, kitab oxumaz.

Leyla Əliyevanın "O, sevgi barədə heç nə bilmir..." adlı şeirini oxuduqca müəllifin qələmə aldığı bu mövzunun incəliyinə vara bilməsi ilə diqqəti cəlb edir. Bu da şairin dünyagörüşünü, elmi məlumatını əks etdirir. Bəllidir ki, xortdanlar haqqında fikirlər yalnız bədii ədəbiyyatın mövzusuna çevrilməmiş, həm də elmi tədqiqatların mövzusu olmuşdur. Hələ neçə əsr bundan əvvəl, təqribən 1733-cü illərdə Con Haynrix Zopfius "Serb xortdanları (vampirləri)" adlı elmi işində xortdanlar haqqında bilgi verir: "Xortdanlar gecələr öz məzarlarından çıxaraq yataqlarında sakit yatmış insanlara hücum edib bədənlərindəki qanlarını sorur və onları məhv edirlər. Vampirlər kişi, qadın və uşaqların yaşına və cinsinə baxmadan onlara zərər verirlər…"

Вампир желает только кровь,
Кровь жаждет, кровь предвкушает,
А солнце для вампира как любовь,
То греет, то безжалостно сжигает.

Şeirin bəndi ana dilimizdə belə səslənir:

Xortan yalnız qan arzular,
Qana susar, qan arzular,
Günəş xortdana sevgi kimidir,
Gah qızdırar, gah amansız yandırar.

Bu beytdə maraqlı məqam müəllifin insanın sevdikləri tərəfindən məhv olmasını vurğulamasıdır. Xortdanın günəşi sevməsinə rəğmən, onun faciəsinə, məhvinə səbəb olması müəllif tərəfindən poetik dillə təqdim edilir.

8. ŞEİRLƏRİNDƏ QUŞ, HƏŞƏRAT VƏ HEYVANLARI ƏKS ETDİRMƏSİ

Leyla Əliyeva yaradıcılığında heyvan, quş, həşərat və s. obrazlarına müraciət edilmə də diqqətdən yayınmır. Qu quşu, tovuzquşu və s. quş obrazı müəllifin poetikasında xüsusi sevgi ilə təqdim edilir. Müəllifin "Qu quşu", "Qara qu quşu" kimi qu quşları haqqında silsilə şeirləri mövcuddur. Şair "Qu quşu" şeirində konkret olaraq, Qu quşunun qeyb olan sevgisini məhv olmuş sevginin simvoluna çevrilməsini əks etdirir:

Cəmi bircə atəş… bircə andaca
Qeyb oldu, yox oldu dupduru sevgi…
Çiləndi o dərdsiz, o kövrək hisslər
Bəyaz lələklərə qızıl qan təki.

Müəllif "Pərvanə" şeirində də pərvanənin özünü oda atmasını insanın sevgisi ilə eyniləşdirir, həyatın mənasını, ömrün təzadları və ziddiyyətləri barədə düşünməyə vadar edir:

Sən çox sadəlövhsən, balaca dostum,

Yoxdu ürəyində peşmanlıq izi.
Nifrəti görmürsən dörd tərəfində
Səni bürüyübdü tək sevgi hissi.

Şair bədii söz vasitəsi ilə sevgi hissi üçün canından keçməyi bacaran insanları göstərir.

"Qara qu quşu" şeirində şair düşüncə və fikirlərini qara qu quşu vasitəsilə obrazlı şəkildə təqdim edir.

Unudulmuş ruhlar görüşür yenə...
Qəlbi işıq dolu, qara qu quşu,
Mənə sən yaşatdın ötən çağları!
Çox şeyi anlatdın bu gün dostuna,
Bil ki, unutmaram bu yaxşılığı.

Leyla Əliyevanın şeirləri insan həyatının mənasını ehtiva edərək, oxucularına onların görə bilmədiyi məqamlara aydınlıq gətirir. Oxucusu üçün qaranlıq bir məqamın qalmasını özünə rəva bilmədiyi üçün, həmin məqamları aydın şəkildə təqdim edir. Məsələn, "Qu quşu" şeirində oxucu üçün cavabsız qala bilən suallar bir müəllif kimi mənəvi aləmindən keçirərək sənətkarlıqla qara qu quşu ilə cavablandırır:

Cəmi bircə ataş… bir dərya kədər…
Qu uca göylərdən axdı ulduz tək…
Qeyb oldu… amma öz istəklisini
Qoymadı heç zaman qəlbində ölə!

Leyla Əliyevanın "Gözəl lələkləri var tovuzquşunun" adlı şeirində tovuzquşuna müraciəti diqqət cəlb edir. "Gözəl lələkləri var tovuzquşunun" misrasını oxuyarkən, ilk növbədə, göz önündə erkək tovuzquşu canlanır. Çünki əlvan lələkli quyruq yalnız erkək tovuzquşlarına məxsusdur, dişi tovuzquşları adi hind quşlarına bənzəyirlər. Gözəllikdən də söz düşəndə tovuzquşu yada düşür. Müəllif də bu gözəlliyi tərənnüm edir:

Gözəl lələkləri var tovuzquşunun,
Açır onları o sakit aramla.
İnanır onlara... O səbəbdən ki,
Qəlbi də gözəldi, lələyi kimi.

Şairin "Ölü kəpənək" şeirində məhz canlı olmayan, ancaq ətrafına gözəllik bəxş edən kəpənəyin təsviri oxucunu düşünməyə vadar edir:

Çərçivəyə salınıb
Bir bəzəkli kəpənək. –
Qanadları çırpınmır…
Ürəyindən iynəylə
pərçimləyiblər onu
şüşəli çərçivəyə…
Ölü gözəlliyiylə
bəzək verir divara… –
Boş, yalqız bir otağa…

Özü ölüb,

gözəlliyi ölməyib…

Bunu duyur hər görən.

Müəllif çərçivəyə salınmış kəpənəyin simasında azadlığı, bütün gözəlliklərin sərbəst, azad yaşanılmasını təbliğ edir.

KAYNAKÇA

Bayramov, Qurban. Leylanın poeziyası və yaxud poetik hissin tərcüməsi... // https://modern.az/az/news/130289/leylanin-poeziyasi-ve-yaxud-poetik-hissin-tercuumlmesi

Cahangir, Əsəd. Bütün yollar eşqdən keçir – Leyla Əliyevanın "Dünya yuxutək əriyir" şeirlər kitabı haqqında // https://edebiyyatqazeti.az/news/edebi-tenqid/7452-butun-yollar-esqden-kecir

Cəfərov, Nizami. Leyla Əliyevanın şeirləri yeni tərcümədə // https://edebiyyatqazeti.az/news/edebi-tenqid/5714-leyla-eliyevanin-seirleri-yeni-tercumede

Cəmil, Adil. Fəlsəfi düşüncənin lirik ovqatı // Ünsiyyət. Bakı, 2020.

Əliyeva, Leyla. Ana, nə olar, getmə // https://modern.az/az/news/58451/ana-ne-olar-getme-leyla-eliyeva-

Əliyeva, Leyla. Dünya yuxutək əriyir... // https://achiqkitab.aztc.gov.az/upl/books/online/dunya_yuxutek_eriyir/mobile/index.html#p=8

Əliyeva, Leyla. Dünya yuxutək əriyir... Bakı: Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi, 2016.

Əliyeva, Leyla. Əminə nənə // https://modern.az/news/70539/leyla-eliyeva-emin-aalarovun-nenesine-seir-yazdi/

Əliyeva, Leyla. Əsgər // https://dovletinfo.az/main/1714-leyla-eliyeva-lham-eliyeve-sheir-hesr-etdi.html

Əliyeva, Leyla. Əsgər // https://qanuninfo.az/index.php?newsid=37200

Əliyeva, Leyla. Əsgər // https://www.aztoday.az/news/128669.html

Əliyeva, Leyla. Qəzəb // https://m.cia.az/news-view/33411-Leyla-Eliyeva-QEZEB

Əliyeva, Leyla. Qu quşu. "Aydın yol", № 03(62). 06.02.2016.

Əliyeva, Leyla. Mən gedəcəm, yalvarma // https://www.adalet.az/mobil/17956

Əliyeva, Leyla. Müharibə // https://ustacaz.wordpress.com/2020/07/19/leyla-%c9%99liyeva-bir-seir/

Əliyeva, Leyla. Müharibə // https://yazarlar.az/2021/03/18/leyla-əliyeva-muharibə/

Əliyeva, Leyla. O, sevgi barədə heç nə bilmir... // https://www.aznews.az/news/medeniyyet/59418.html

Əliyeva, Leyla. Ölü kəpənək // https://www.xural.com/leyla-əliyeva-olu-kəpənək/

Əliyeva, Leyla. Poeziya. Bakı: "Adiloğlu" nəşriyyatı, 2016.

Əliyeva, Leyla. Səni tərk edəcəyəm // https://modern.az/edebiyyat/58000/tercme-seni-terk-edeceyem-leyla-eliyeva/

Əliyeva, Leyla. Tərk edə bilmərəm heç zaman səni // https://aydinyol.aztc.gov.az/newsview/1379/Leyla-Eliyeva---Unuda-bilmirem-gozlerini-men

Əliyeva, Leyla. Tərk edə bilmərəm heç zaman səni // YENİ SÖZ. Gənc yazarların ədəbiyyat almanaxı. Bakı: Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi, 2017.
https://fr-fr.facebook.com/aarzualiyeva/posts/1791160131134665/
Leyla Əliyeva Ali Baş Komandana şeir həsr etdi // https://www.sportinfo.az/idman_xeberleri/bizimkiler/98377.html
Leyla Əliyeva anasını belə təbrik etdi // https://unikal.az/news/345686/leyla-eliyeva-anasini-bele-tebrik-etdi-foto
Leyla Əliyeva intihar edən Elinaya şeir yazdı // https://www.ens.az/az/leyla-eliyeva-intihar-eden-elinaya-seir-yazdi
Leyla Əliyevadan əsgərimiz haqqında şeir // https://axar.az/news/edebiyyat/535717.html
Leyla Əliyevanın atasına həsr etdiyi şeiri sosial şəbəkədə maraqla qarşılandı // https://www.aztoday.az/news/10391.html
Leyla Əliyevanın qırğız və rus dillərində nəşr olunmuş şeir toplusunun təqdimatı keçirilib // https://medeniyyet.az/page/news/56799/Leyla-Eliyevanin-Tanrinin-sesini-esitmek-isteyirem-seir-toplusunun-teqdimat-merasimi-kecirilib.html
Leyla Əliyevanın şeiri Kamal Abdullanın tərcüməsində // https://sim-sim.az/leyla-Əliyevanin-seiri-kamal-abdullanin-tərcuməsində/
Leyla Əliyevanın şeiri tərcümə edildi: Zindandan çıxanların yetişəcək zamanı... // http://teref.az/kose/122404-leyla-eliyevanin-seiri-tercume-edildi-zindandan-cixanlarin-yetisecek-zamani.html
Leyla Əliyevanın şəhidlərimizə həsr olunmuş şeirinə yeni mahnı bəstələnib // guununnebzi.az/cemiyyet/5075-leyla-liyevann-hidlrimiz-hsr-olunmu-eirin-yeni-mahn-bstlnib-vdeo.html
Leyla Əliyevanın yazdığı "Vətən savaşı" mahnısı təqdim olundu // https://www.yeniavaz.com/az/news/index/156677/leyla-eliyevanin-yazdigi-veten-savasi-mahnisi-teqdim-olundu-video
Leyla Əliyevanın Zəhraya yazdığı şeir əsasında film çəkildi – "Pray for Zahra" // https://modern.az/aktual/137718/leyla-eliyevanin-zehrayanbspyazdii-seir-esasinda-film-ccedilekildi-nbspldquopray-for-zahrardquo-video/
Məsud, Afaq. Buludlardan yuxarı // Leyla Əliyeva. Dünya yuxutək əriyir... Bədii tərcümə və tərtib: Afaq Məsud. Sətri tərcümə Zahid Məmmədov. Bakı: Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi, 2016.
Mudrak, Lesya. Ön söz. "Ağrını bədii sözə çevirmək istedadı..." // https://aztc.gov.az/az/posts/id:1262
Nargis. Leyla Əliyevanın şeirlərində insana sevgi // https://kulis.az/xeber/edebi-tenqid/leyla-eliyevanin-seirlerinde-insana-sevgi-nargis-yazir-46168
O dərdli uşağın göz yaşı üçün... – Leyla Əliyevanın yeni şeiri // gununnebzi.az/cemiyyet/4852-o-drdli-uan-gz-ya-n-leyla-liyevann-yeni-eiri.html
Şərifova, Salidə. Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında Qarabağ mövzusunu əks etdirən əsərlərin janr xüsusiyyəti, problematikası, obrazları və bədii dili. Bakı: "Elm və Təhsil", 2022.
YENİ SÖZ. Gənc yazarların ədəbiyyat almanaxı. Bakı: Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi, 2017.
Zəhra üçün dua et // https://afn.az/qarabag/60420-zehra-uchun-dua-et-.html
Алиева, Лейла. Если б звезды ступеньками стали // Л.Алиева. – 2-е изд., перераб., доп. – Москва: Издательство АСТ, 2026.

Алиева, Лейла. Кто лишил меня права скучать? // https://www.instagram.com/p/BX78gKSAWvh/

საქართველოში გამოვიდა ლეილა ალიევას წიგნი - „საწუთრო სიზმარივით ილევა" // https://aztc.gov.az/ge/posts/id:1099

İletişim Adresi / Contact Info

aseadeditor1@gmail.com

http://dergipark.gov.tr/asead

www.aseaddergi.com

(ISSN: 2148-9963)

İÇİNDEKİLER

"ƏKİNÇİ" QƏZETİNDƏ İCTİMAİ-SİYASİ MƏSƏLƏLƏR VƏ ONUN XALQIN MİLLİ ŞÜURUNUN TƏŞƏKKÜLÜNƏ TƏSİRİ
Muxtarova Sevinc Valeh qızı **1-6**

APPLICATION OF "MULTIPLE INTELLIGENCE" THEORY IN FINE ARTS TEACHING METHODOLOGY
Emil Raul oglu Agayev **7-9**

SUCCESSION IN PRAYER
Dr. Ahmed RIFAI Assoc. Prof. Dr Adnan ALGUL **10-18**

COMPENSATION FOR PROCRASTINATION IN DEBT
Dr. Ahmed RIFAI Assoc. Prof. Dr Adnan ALGUL **19-32**

TÜRK EPİK UNSURLARININ AKTARILMASI BAĞLAMINDA NİZAMİ GENCEVİ'NİN "İSKENDERNAME" ŞİİRİ
Dr. Ülker BAHŞİYEVA **33-38**

COVİD-19'UN RUH SAĞLIĞI POLİTİKALARINA YANSIMALARI VE BİR MODEL ÖNERİSİ
Dr. İsmail AKGÜL **39-45**

ÇAY TARIMININ GELİR VE HARCAMALARA ETKİSİ: RİZE ÖRNEĞİ
Doç. Dr. Önder DİLEK **46-58**

A BRIEF HISTORY OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION IN TURKEY
Koray KACAR **59-62**

NİZAMİ GƏNCƏVİNİN HƏYATI VƏ LİRİK-FƏLSƏFİ YARADICILIĞI
Prof. Dr. Elman GULİYEV **63-68**

SARTRE' DA ÖZGÜRLÜK VE SORUMLULUK BAĞLAMINDA İNOVASYON
Dr. Oktay TAVAS **69-76**

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİN ÖĞRENCİLERE VATANDAŞLIK BİLİNCİ KAZANDIRMA SÜREÇLERİNİN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Melike FAİZ **77-89**

EXAMINING THE UNDERSTANDING APPROACH OF POLITICAL ISLAM "CASE STUDY OF AFGHANISTAN"
Edriss RASA **90-107**

A COMPARATIVE ANALYSIS OF HEALTHCARE SYSTEMS PERSPECTIVES ON HEALTH: OECD 2023 REPORT
Res. Assist. Kevser SEZER KORUCU Assoc. Prof. Dr. Erdal EKE Assoc. Prof. Dr. Aynur TORAMAN
Res. Assist. Muazzez YELSIZ Assist. Prof. Dr. Dilruba IZGUDEN **108-129**

IS THE EFFICIENT MARKET HYPOTHESIS VALID IN G-10 COUNTRIES? EMPIRICAL FINDINGS FROM PANEL UNIT ROOT TESTS
Assoc. Prof. Dr. Sevilay KONYA **130-141**

SANATSAL İFADEYİ ŞEKİLLENDİREN TEKNİKLER: MONOTYPE TEKNİKLERİNİN İNCELEMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Buse KIZILIRMAK ÇEKİNMEZ **142-160**

FORMATION OF VALUE ORIENTATIONS OF ADOLESCENTS FOR A HEALTHY LIFESTYLE
Akbope KERIMBEKOVA **161-169**

OF İLÇESİ ÖRNEĞİNDEN SİYASETİN YERELE YANSIMASINA BİR BAKIŞ (1932-1994)
Prof. Dr. Zehra ASLAN **170-176**

ÖĞRENCİLERİN ÜNİVERSİTEYE HAZIRLIK SÜRECİ MALİYETLERİNİN AİLE BÜTÇESİNDEKİ YERİ VE ANALİZİ
Sevinç AZGIN Doç. Dr. Önder DİLEK **177-197**

UNDERSTANDING HABERMAS' THEORY OF LAW AND POLITICS
Lecturer Dr. Ayse YASAR UMUTLU **198-213**

ENFLASYONİST ORTAMDA BANKA DAVRANIŞLARI: TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME
Öğr. Gör. Halil İbrahim YAVUZ **214-225**

ALIŞILMIŞIN DIŞINDA TERAKOTA ÇATI VE TAVANLAR
Doç. Dr. Betül AYTEPE SERİNSU **226-232**

BAKHTINIAN DIALOGIC STRUCTURE IN DOSTOEVSKY'S CRIME AND PUNISHMENT
Assoc. Prof. Dr. Victoria Bilge YILMAZ **233-240**

NİNNİLER ÜZERİNDEN BİR MİLLETİ OKUMA (TATAR ŞAİR ABDULLAH TUKAY'IN NİNNİ TARZI ŞİİRLERİ ÖRNEĞİNDE)
Prof. Dr. Çulpan ZARİPOVA ÇETİN **241-256**

İKİNCİL SÖZLÜ KÜLTÜRÜN YENİ EDEBİ VERSİYONU, WATTPAD ROMANLARI VE SİYASET BİLİMİYLE İLİŞKİSİ
Yavuz Bülent BEKKİ **257-261**

ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI LİSANS PROGRAMINDA ÖĞRENCİLERİN KONUŞMA BECERİSİNDE YAŞADIKLARI SORUNLAR: FIRAT ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ
Doç. Dr. Fatma KARAMAN Esma DEMİRCİ **262-278**

CARNEGIE RAPORUNA GÖRE BALKAN SAVAŞLARINDA TRAKYA'DA KARŞILIKLI KATLİAMLAR VE TAHRİBATLAR
Kıd. Ticaret Uzm. Fatih Turgay ELDEM **279-294**

TRADE ROUTES IN INNER RUSSIA: ON THE EXAMPLE OF THE SOUTHERN URALS OF THE EARLY TWENTIETH CENTURY
Zuhra Ramilevna SABIROVA **295-300**

THE EFFECTS OF SOCIAL MEDIA ON NATIONAL SECURITY AND POLITICS: THE TIKTOK CASE
Assoc. Prof. Dr. Faik TANRIKULU **301-312**

MATERIAL RESOURCES FOUND IN THE SOUTH OF UZBEKISTAN AND THEIR IMPORTANCE
Bibizaynab Rustam qizi MAHMUDOVA **313-316**

BİLGİ-BİLGİ HUKUKİ İLİŞKİLERİNİN ANA NESNESİ OLARAK
Araştırmacı Danakul SEYIMBETOVA Dr. Kalima TUENBAEVA Doç.Dr. Suikum MUSAYEVA **317-326**

TEXT AS A PROCESS AND PRODUCT OF SPEECH ACTIVITY
Elena Sergeevna MEZENTSEVA Khafiza Davranbekovna USMANOVA **327-332**

BİR EĞİTİM KURUMUNUN ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL FAALİYETLERİNİ GELİŞTİRMEDE TARİHSEL BİLGİNİN ÖNEMİ
Ergasheva Maftunakhan AVAZBEKOVNA **333-337**

ÖZBEKİSTAN'DA ŞİFALI BİTKİ ÜRÜNLERİNE TALEP ARTIŞI
Gulihayo Mahmudjon qizi IKRAMALIYEVA **338-343**

MAVİ KARAKOL KOYUNUNUN DAVRANIŞ TİPLERİNE BAĞLI BİYOLOJİK ÖZELLİKLERİ
Prof. Dr. Zhanibek Anuarbekovich PARZHANOV Doç. Dr. Ermakhan Ibadullaevich KISTAUBAYEV **344-356**

THEORY OF LITERATURE IN SCHOOL STUDY
Kozhak Nazym ABAYKYZY Olga Andreevna STYCHEVA **357-362**

MODERN DÜNYANIN BİR PARÇASI OLARAK KADIN-KIZLAR VE SUÇ
Marg'uba Nosirova......**363-368**

DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN THE BUKHARA PEOPLE'S SOVIET REPUBLIC AND THE EMIRATE OF AFGHANISTAN IN THE EARLY 1920S
Azizbek MAKHKAMOV......**369-374**

ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERLE ÇALIŞMANIN DÜZENLENMESİNDE ZENGİNLEŞTİRME YAKLAŞIMININ ROLÜ
Odiljon Toxirovich KARIMOV......**375-381**

KARAKOL KOYUNUN VERİMLİLİK KALİTESİNİN ARTIRILMASI YÖNTEMİ
Prof. Dr. Zhanibek Anuarbekovich PARZHANOV Doç. Dr. Makhan Ibadullayevich KISTAUBAEV
Dr. Aigul Yelemesovna KYDYRBAEVA......**382-392**

THE IMPORTANCE OF EDUCATION IN FORMING STUDENTS' INDEPENDENT THINKING DURING GLOBALIZATION
Researcher Saodatoy Shuhratbek qizi IKROMALIYEVA......**393-396**

DISCUSSION FORMS OF THE ORGANIZATION OF LANGUAGE CLASSES AT THE UNIVERSITY
Tyrna Zhamantaevna TURSUNOVA......**397-407**

ÇAĞDAŞ EĞİTİM KOŞULLARIYLA İŞBİRLİKÇİ EĞİTİMİ
Sabina KHANAEVA Olga Andreevna STYCHEVA......**408-413**

DİNİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİKTE KULLANILABİLECEK DİNİ BAŞA ÇIKMA YOLLARI VE UYGULAMALAR
Fatma ALTUN DABAK......**414-426**

LİSE EDEBIYAT DERSLERİNDE ARAYIŞ OYUNLARI SIRASINDA YARATICI YETERLİLİKLERİN OLUŞTURULMASI
Zhanna Nuraliyevna BOTABAEVA......**427-432**

ÖZBEKİSTAN'DA UYUŞTURUCU BAĞIMLILIĞIYLA MÜCADELEDE ORTA ASYA ÜLKELERİYLE İŞBİRLİĞİNİN KENDİNE ÖZGÜ YÖNLERİ
Dr. Z. M. HAYITMATOV......**433-437**

DIALOGUE OF PUBLICISTIC TEXTS AS A GENRE-FORMING PROPERTY
Gulmerei Aidarkyzy AMANKELDI Prof. Dr. Olga Andreevna STIÇEVA......**438-442**

SOCIAL ASPECT OF SPECIALIST TRAINING IN UNIVERSITY AND COLLEGE SETTINGS
Asel Muratovna KARATAEVA Assoc. Prof. Dr. Dildar Musakhmetovna KISTAUBAEVA......**443-451**

ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLARLA YARIŞMA VE OLİMPİYATLARA HAZIRLIK AŞAMASINDA ÇALIŞMAK
Adisa Abashevna MUSİRALİEVA......**452-459**

INTEGRATIVE APPROACHES OF FORMING COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS
Gulzhan Tokmuratovna MAMBETOVA Olga Andreevna STYCHEVA......**460-465**

PSİKOLOJİK SAĞLIK ARAŞTIRMALARININ TARİHSEL YÖNLERİ
Dr. Bibianar Baizhumanova......**466-470**

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE UYUM KAPSAMINDA YAYLALARDAKİ ZAMANSAL VE MEKÂNSAL DEĞİŞİMİN İNCELENMESİ: FESLİKAN YAYLASI ÖRNEĞİ
Gizem GEDİK MENEKŞE Prof. Dr. Beyza USTAOĞLU......**471-479**

MELODIC LANDSCAPES: DEPICTIONS OF FOREIGN MUSIC IN FICTION AND NON-FICTION
Hicran ALIYEVA......**480-483**

THE FUTURE OF MARKETING: EMERGING TRENDS AND TECHNOLOGIES SHAPING THE INDUSTRY
Aliyeva NASRİN **484-489**

100 YEARS OF STORY: TURKISH DEFENSE INDUSTRY FROM THE EARLY YEARS OF THE REPUBLIC TO THE PRESENT
Assoc. Prof. Dr. Suleyman OZMEN **490-515**

KUZEY KIBRIS'TAKİ BAĞCILIĞIN GASTRONOMİ TURİZMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
Arş. Gör. Soner ÖZYALÇIN Doç. Dr. Mete Ünal GİRGEN **516-521**

SÜRDÜRÜLEBİLİR GIDA KAPSAMINDA SIFIR ATIK KAVRAMININ İNCELENMESİ: KUZEY KIBRIS ÖRNEĞİ
Arş. Gör. Görkem MALTA Doç. Dr. Mete Ünal GİRGEN **522-528**

XIX ƏSR "FÖVCÜL-FÜSƏHA" ƏDƏBİ MƏCLİSİ VƏ LƏNKƏRAN ƏDƏBİ MÜHİTİ
Nərmin MƏMMƏDOVA **529-531**

ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE EĞİTİMİ
Şule ORMANCI **532-542**

KIRILGAN BEŞLİ ÜLKELERİNDE CO2 EMİSYONU YAKINSAMASI: ASİMETRİK DOĞRUSAL OLMAYAN KOENTEGRASYON TESTİNDEN KANITLAR
Doç. Dr. Aycan HEPSAĞ Dr. Öğr. Üyesi Gonca YILMAZ **543-548**

DİLSEL İŞARETLER BAĞLAMINDA DİLSEL MEKÂNIN ONTOLOJİK ZEMİNİNE İLİŞKİN BİR İNCELEME
Dr. Merve Nur YAMAN **549-553**

İRAN RESİM SANATINDA KAHVEHANE RESİMLERİ
Öğr. Gör. Dr. Pari MALEKZADEH Züleyha ŞENER **554-566**

37-WEEK-OLD GIRL WHO EXPERIENCED THE KAHRAMANMARAŞ EARTHQUAKE: TREATMENT WITH CHILD-CENTERED PLAY THERAPY (CASE REPORT)
Züleyha YUVACI **567-575**

POETRY AS A VEHICLE OF POLITICAL REBELLION: EXAMPLE OF LANGSTON HUGHES
Asena DINC **576-582**

HERTA MÜLLER'İN "TEK BACAKLI YOLCU" ESERİNDE RUHSAL DURUMUNUN DİLİ KULLANMA BİÇİMİNE YANSIMASININ İNCELENMESİ
Doç. Dr. Fatma KARAMAN Mediha DEMİR **583-592**

AZƏRBAYCAN XALQININ XII VƏ XX ƏSRDƏ YETİDİYİ İKİ DAHİ: NİZAMİ GƏNCƏVİ VƏ USTAD ŞƏHRİYAR
Doç. Dr. Esmira FUAD **593-596**

EVLİLİĞİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ AÇISINDAN HZ. PEYGAMBERİN SÜNNETİNDEN GENEL İLKELER
Doç. Dr.Üyesi Hatice DÜLBER **597-605**

TARİH SAHNESİNDE HUNLARIN TASVİRİ
Şeyma DİNÇ **606-616**

AVUSTURYA'DA ULUSAL KİMLİK VE TARİHSEL SÜREKLİLİK: BİR SOSYAL İNCELEME
Dr. Necmi ALTINTAŞ **617-627**

SOSYO-KÜLTÜREL YAPILAR VE KİMLİK POLİTİKALARI: MİLLİYETÇİLİK VE ETNİSİTE İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
Dr. Necmi ALTINTAŞ **628-637**

CRITICISM OF IGNORANCE AND EXPOSURE OF FANATICISM IN THE SATIRICAL MAGAZINE THE BEE
Shahana Mammadova (Kocharli) **638-641**

ESKİ ÇAĞ ÖN ASYA UYGARLIKLARININ DİNİ YAPISI VE YÖNETİM ŞEKLİ ÇERÇEVESİNDE URARTU'DA TANRI-KRAL ANLAYIŞI
Dr. Murat ÇİFTÇİ..........642-649

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNE ÇEVRE OKURYAZARLIĞI BECERİSİNİN KAZANDIRILMASI
Mümine Güher ÖZERCAN Doç. Dr. Hilal KAZU..........650-661

CASPER DAVİD FRİEDRİCH'İN RESİMLERİNDE KULLANDIĞI TEMA VE RENK İLİŞKİLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Hülya GÜCÜKO..........662-675

CHINGIZ ABDULLAYEV AS THE AUTHOR OF THE DETECTIVE GENRE
Dr. Asmar HUSEYNOVA..........676-682

REFLECTION OF HISTORICAL REALITY IN POETRY AND PROSE
Nazrin RZAYEVA..........683-686

FÜTÜVVET ANLAYIŞI
Öğr. Gör. Göktuğ ŞEKER..........687-690

ANIMAL CHARACTERS IN ENGLISH AND KAZAKH FAIRY TALES
Assel ALDAZHAROVA..........691-694

SATİRİK "TUTİ" JURNALININ NƏŞRİ TARİXİ VƏ ƏDƏBİ –İCTİMAİ MƏNZƏRƏ
Dilbər RZAYEVA..........695-700

MƏHƏMMƏDHÜSEYN ŞƏHRİYARIN ANADİLLİ YARADICILIĞINDA İCTİMAİ-SİYASİ LİRİKA
Esmira İSMAYILOVA..........701-706

POEZİYADA SİFƏTİN SUBSTANTİVLƏŞMƏSİ HADİSƏSİ LİNQVİSTİK QƏNAƏT PRİNSİPİNİ ŞƏRTLƏNDİRƏN AMİL KİMİ
Dr. Könül HASANOVA..........707-712

O'ZBEKISTONDA DAVLAT XIZMATI SOHASIDA XOTIN-QIZLAR UCHUN IMKONIYATLAR
Lutfullayeva Feruza BOBOQULOVNA..........713-716

QƏRBİ AZƏRBAYCANIN TÜRKMƏNŞƏLİ TOPONİMLƏR SİSTEMİNDƏ "GÖY" KOMPONENTLİ COĞRAFİ ADLARIN POLEDİALEKTAL MÜSTƏVİDƏ LİNQVİSTİK TƏHLİLİ
Prof. Dr. Mahira HUSEYNOVA..........717-721

SHUSHA, WIDELY REGARDED AS THE CULTURAL CAPITAL OF AZERBAIJAN, HAS GARNERED SIGNIFICANT ATTENTION IN BOTH THE PRESS AND SCHOLARLY DISCOURSE WITHIN UZBEKISTAN
Naila RAMAZANOVA..........722-726

REVIEW OF THE ACTIVITIES OF SULEYMAN SANI AHUNDOV AND ABDURAHIMBEK HAGVERDIEV
Dr. Səbinə ƏHMƏDOVA..........727-734

DEVELOPMENT OF RUSSIAN LANGUAGE TEACHING METHODS BASED ON CASE-STUDY TECHNOLOGY
Kelbet Dauletovna SATIBEKOVA..........735-739

PUBLICISM OF SHEIKH MUHAMMAD KHIYABANI
Vugar AHMAD..........740-750

LEYLA ALİYEVA'NIN ŞİİRİNDE SANATSAL İMAJLAR
Prof. Dr. Salida SHARİFOVA..........751-776

REGIONAL ECONOMIC SYSTEM AS AN INSTITUTION IN THE NATIONAL ECONOMY
R.N. MOLDALIYEVA A.B. ABILKASYM S.K. RYSBAYEVA..........777-784

EFFECTIVENESS OF MATHEMATICS, INFORMATICS AND INFORMATION TECHNOLOGY SUBJECTS
Prof. Dr. Nurlybek TAGAEV Phd Zagira Saparbekovna KOBEYEVA **785-790**

CUMHURİYETİ ŞEAİR ÜZERİNDEN OKUMAK
Dr. Zafer GÜRBÜZ **791-799**

TS EN ISO/IEC 17024 PERSONEL BELGELENDİRME STANDARDININ KALİTE GÜVENCE SİSTEMLERİ İLE MESLEKİ SINAV UYGULAMALARININ İLİŞKİSİ: İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA
Dr. Öğr. Üyesi M. Adil SALEPÇİOĞLU Uğur HALLI **800-825**

RIFAT ILGAZ'IN "BACAKSIZ" ADLI SERİSİNDE SÖZ VARLIĞI
Belgin KESKİN **826-852**

GÖK ALTINDA KANLI BİR SAHNE
Doç. Dr. Fidan ABDURAHMANOVA **853-855**

DOĞU EDEBİYAT VE BİLİM DÜŞÜNCESİNDE ELEŞTİRİ ANLAYIŞININ GELİŞME GELENEĞİ
Doç. Dr. Qürbet MİRZEZADE **856-862**

GELENEKSEL EKOLOJİK BİLGİ KAPSAMINDA MERSİN YÖRÜKLERİNDE HALK TAKVİMİ VE HALK METEOROLOJİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Hulisi GÜRBÜZ **863-873**

ECONOMIC DISPARITIES IN THE MENA REGION: A MISERY INDEX ANALYSIS
Dr. Djallel AIMAR **874-884**

CULTURE OF STORYTELLING IN THE FOLKLORE OF THE URAL-ALTAIC PEOPLES
Dr. Tahir NASİB **885-893**

İLKEL İSİMLENDİRMENİN ANLAMBİLİMİ
Doç. Dr. Kifayet İmamkuliyeva **894-900**

FROM MOLLA NASREDDİN TO "MOLLA NASREDDİN"
Vazifa Ibrahimli **901-908**

BAUDRİLLARD'IN SİMÜLASYON KURAMINI BECKETT'İN "OYUN SONU" ADLI OYUNU ÜZERİNDEN DÜŞÜNMEK
Dr. Öğr. Üyesi Orkun ÖNGEN **909-914**

PEDAGOGICAL FACTORS OF SOCIALIZATION OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS AND HELP FOR THEIR FAMILY
Dr. D. A. Madjidova **915-917**

FORMATION AND DEVELOPMENT OF 6-7 GRADE STUDENTS' INTEREST IN PHYSICAL EDUCATION
Alimova Nodira Saidakhmedovna **918-922**

IRKÇILIK VE YABANCI DÜŞMANLIĞI AB ÖRNEĞİ
Assane DIOP **923-934**

DİZİLERDE ÜRÜN YERLEŞTİRMEYE YÖNELİK TUTUMLARIN İSRAİL MENŞELİ BOYKOT ÜRÜNLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
Prof. Dr. Ahmet GÜRBÜZ Hatice COŞKUNOĞLU KAYA **935-944**

POZİTİF PSİKOTERAPİNİN DENGE MODELİ PERSPEKTİFİNDE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAŞAM AMAÇLARI: NİTEL BİR ARAŞTIRMA
Doç. Dr. Fatma ALTINSOY **945-951**

TURİZM PAZARLAMASINDA YAPAY ZEKÂ KULLANIMI: GASTRONOMİ TURİZMİNDE ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK UYGULAMASI
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ASİLTÜRK OKUTAN 952-961

ON THE ISSUE OF MODERNIZING THE EDUCATION SYSTEM OF UZBEKISTAN: SOCIAL AND PRACTICAL ASPECT
Prof. Dr. Gulmira TULENOVA 962-969

PHILOSOPHY AND ITS IMPORTANCE IN MODERN SCIENTIFIC FIELD OF UZBEKISTAN
Prof. Dr. Nazar Hakimoviç HAKİMOV Assoc. Prof. Dr. Dilrabo Tursunovna AMRIDINOVA 970-980

YANGI O'ZBEKISTONDA VIJDON ERKINLIGI KAFOLATLARI HAMDA MILLATLARARO BAG'RIKENGLIK MUNOSABATLARI
Maksudova Xakima Xaldarovna 981-983

GLOBALLASHUV JARAYONIDA YOSHLAR TA'LIM-TARBIYASIGA DOIR YONDASHUVLAR
Ergashev Kamolidin Erkin o'g'li 984-987

AL-BUXORIY ASARLARIDA AXLOQIY KATEGORIYALARNING TASNIFI
Dr. Matluba To'xtayeva 988-991

THE VALUE SYSTEM IN SURAT AL-NUR ANALYTICAL READING FROM THE EDUCATIONAL AND SOCIAL ASPECTS
Dr. Mohammad Al-Solaiman 992-1006

EFFECTIVE METHODS OF TEACHING LATIN ALPHABET AND SPELLING RULES
Assoc. Prof. Dr. Alimkhan Aigul Asetovna 1007-1014

THE ROLE OF NATIONAL STEREOTYPES IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING
Kaidarova Bayan Maimuratovna 1015-1019

DEVELOPING BROCHURES TO IMPROVE THE CREATIVE COGNITIVE THINKING OF PRESCHOOL CHILDREN
Bekmukamet Munira 1020-1023

EFFECTIVE LANGUAGE TEACHING TECHNOLOGIES AT A TECHNICAL UNIVERSITY
Prof. Dr. Kusmanova Kulzhibek Askenovna Yerezhepova Saule Karataevna 1024-1030

INTERDISCIPLINARY CONNECTIONS IN TEACHING MATHEMATICS IN ELEMENTARY GRADES
Assoc. Prof. Dr. Nurtazina Yerkezhan Muratovna 1031-1034

FEATURES OF STUDENTS' USE OF ELECTRONIC EDUCATIONAL RESOURCES AS A SOURCE OF LEARNING
Toleukhanova A. D. 1035-1042

TYPES AND FEATURES OF WORKING WITH TEXT
Zhokanasova Halima Magavyanovna 1043-1048

LEGAL CONSEQUENCES OF INVALIDATION OF TRANSACTIONS
Gulzagira Zharylkapova Aybala Karayeva 1049-1062

TRADITIONAL CULTURE IN ENGLISH AND KAZAKH COUNTRIES
Dinara Shametova Matenovna 1063-1069

THE DIFFICULTIES OF ENGLISH GRAMMAR FOR ADULT STUDENTS
Akmaral TOLEGENOVA Diana KASSYMBAY Madina BORANBAYEVA 1070-1076

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN FİNANSMAN ARACI OLARAK KREDİ KARTI KULLANIMI İLE TASARRUF EĞİLİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ
Doç. Dr. Abdulmuttalip PİLATİN 1077-1082

IMPRESSIONS OF GOTHIC ARCHITECTURE IN A 16TH CENTURY OTTOMAN MONUMENT: PIYALE PASHA MOSQUE
Dr. Caglayan HERGUL **1083-1102**

CHOKAN VALIKHANOV'S LINGUISTIC PERSONALITY IN THE ASPECT OF THE ANTHROPOCENTRIC PARADIGM
Izbassarova Elvira Madina Duisenbekova Kamila Kalymbetova **1103-1110**

LISTENING AS A GOAL AND A MEANS OF LEARNING
Ibraeva Maira Kunapyanovna **1111-1116**

METHODOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF AN ELECTIVE COURSE PROGRAM FOR ADVANCED TRAINING IN THE CHAPTER "VIBRATIONS AND WAVES"
Userbayeva Atirkul Zhasuzakovna Sadyk Bolatbek Haldarovich **1117-1125**

TOLERANCE IS A SIGN OF CIVILIZATION AND HIGH CULTURE
Assoc. Prof. Dr. Kulueva Flora Gainitdinovna **1126-1129**

OSMANLI KRONİKLERİNDE İLK DÖNEM İSLAM TARİHİ MÜRTED VE MÜTENEBBİ OLAYLARINA YAKLAŞIMLAR (HZ. EBÛ BEKİR DÖNEMİ)
Efrahim Yunushan ERENOĞLU **1130-1159**

KAZAK DİLİNİN UZAKTAN EĞİTİMİNİN BİLİMSEL VE METODOLOJİK TEMELLERİ
Prof. Dr. Bakyt AİTBAYEVA Dr. Sevil PIRIYEVA KARAMAN **1160-1164**

KİŞİNİN VE TOPLUMUN MANEVİ HAYATINI ZENGİNLEŞTİREN PSİKOLOJİ
Doç. Dr. Dildora Khamidullaevna İSLAMOVA **1165-1169**

AİLE EĞİTİMİ GENÇLİK HAYATI
Prof.Dr. Fakhriddin Abdusattorovich MUSAEV **1170-1175**

TERÖRİZM SOSYAL VE SİYASİ HAYATIN ÖZEL BİR OLGUSUDUR
Doç. Dr. Flora Gainutdinovna KULUEVA **1176-1179**

GENÇ ÖĞRENCİLERİN MESLEKİ FORMASYON SÜREÇLERİNİN İNSANİ HALE GETİRİLMESİ: YENİLİKÇİ METODOLOJİ ARAŞTIRMA VE BİLİMSEL ÇÖZÜMLER
Halimjon YUNUSOV **1180-1183**

FELSEFİ BAKIŞ İLKELERİNİN MEDYAYA YANSIMASI
Doç. Dr. Hamid Mutaloviç MANNOPOV **1184-1190**

BATI'DA ŞEHİRLEŞME VE ŞEHİRLİĞİN GENEL YÖNLERİ
Kozimjon Ibragimjon'un oğlu AKRAMOV **1191-1195**

THE ORIGIN OF MORALITY, THE ROLE OF MORAL DISCRETION IN YOUTH LIFE
Prof. Dr. Nodiraxon Rayimjonovna NISHONOVA **1196-1200**

TOPLUMUN YENİLENME AŞAMASINDA KADIN KATILIMDA YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR
Prof. Dr. Sevar Axmedovna AXRAROVA **1201-1205**

YENİ ÖZBEKİSTAN'DA AİLE KURUMUNU GÜÇLENDİRMEK
Doç Dr. Tutihon MUHTAROVA **1206-1211**

RESPECT OF THE MIRACLE OF NATURE TO MAN
Otabek Rakhimjonovich KHAMRAKULOV **1212-1213**

YENİ ÖZBEKİSTAN'DA GENÇLİK KORUMA SİSTEMİNİN SİBER TEHDİTLERE KARŞI GELİŞTİRİLMESİ
Abbas Ergashoğlu TOLIPOV **1214-1217**

YENİ ÖZBEKİSTAN'DA VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ VE ULUSLARARASI HOŞGÖRÜ İLİŞKİLERİNİN GARANTİLERİ
Araştırmacı Hakima Haldarovna MAKSUDOVA **1218-1221**

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE GENÇLİK EĞİTİMİNE YAKLAŞIMLAR
Eğitimci Kamolidin Erkinoğlu ERGASHEV **1222-1226**

BUHARİ'NİN ESERLERİNDE ETİK KATEGORİLER SINIFLANDIRMA
Dr. Matluba TOKHTAYEVA **1227-1230**

THE IDEAS OF THE CORRELATION OF THE STATE, LAW AND MORALITY IN THE POLITICAL AND LEGAL TEACHINGS OF UZBEKISTAN
Prof. Dr. Mukhitdinova FIRYUZA **1231-1243**

THE ROLE OF THE OF DRAMA ACTIVITIES IN THE COMMUNICATIVE SKILLS DEVELOPMENT WITH THE MASTER STUDENTS
Galina Iosifovna ABRAMOVA Gulzhan Ergalikizi TALIP Gulmira Balabekovna. TAZABEKOVA **1244-1250**

IMPACTS OF CCI AND CSR ON EMPLOYEE OUTCOMES (Poster)
Assoc. Prof. Dr. Mete Unal GIRGEN **1251**